

ŠVIESA

Powell A. J. Tripp Ave.
6117 So. Chicago, Ill. 60629
19

NO. 4

SPALIS—LAPKRITIS—GRUODIS

1979



Dailininko E. Ziauberio plakatas

Rec. 1-29-80

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 4 SPALIS – LAPKRITIS – GRUODIS [OCTOBER – NOVEMBER – DECEMBER] 1979 XXXXVII

TURINYS

Reikšmingos kultūros sukaktys. L. Antanaitis	3
Noras. Eugenijus Matuzevičius. Eilėraštis	4
Jonas Biliūnas ir Amerikos lietuviai. Bronius Raguotis	5
Būrų dainiaus muziejus. Vandalinas Junevičius	10
Amalgameitų siuvėjų laikraštis "Darbas". Antanas Aukštaitis	12
Iki altoriaus ir nuo jo. Bronius Jauniškis	15
Baladė apie Plikakalnį. Pranas Raščius. Eilėraštis	16
Poetai dainuoja revoliuciją. Juozas Macevičius	17
Zemė atskleidžia tūkstantmetes paslaptis. S. Vaintraubas	19
Ir kada nors žmogus. Vacys Reimeris. Eilėraštis	20
Iš literatūros istorijos. Kęstutis Balčiūnas	21
Atspindys. Vytautas Mačiuka. Eilėraštis	23
Amžinas paminklas genialiam rašytojui L. Tolstojui. A. Gučiūnietis	24
Krištolinė naktis. V. Mačiuka. Eilėraštis	25
Legendarinis vargšų užtarėjas. Vincas Lauraitis	26
Dovanos garbiajam jubiliatui. Vladas Braziūnas	31
Jonas Rukša. Pusiaukelėje. Eilėraštis	32

Reikšmingos kultūros sukaktys

L. ANTANAITIS

Sie metai, ypač antroji jų pusė pasižymi JAV lietuvių kultūros svarbiomis sukaktimis. Jų prisirinko gal daugiau nei kitais tarpais.

Štai rugpjūčio 16 d. suėjo 100 metų nuo pirmojo JAV lietuvių periodinio leidinio "Gazietos lietuviškos" pasirodymo; rugsėjo 19 d.—60 metų, kai buvo įkurtas "Laisvės" dienraštis—"pirmutinis darbo žmonių dienoraštis"; gruodžio 22 d.—sukaks 90 metų nuo Lietuvių mokslo draugystės įsteigimo; gruodžio 31 d.—90 metų, kai buvo suvaidintas pirmasis lietuviškas spektaklis—"Pirmutinis lietuviškas teatras Amerikoje". Tai, beje, svarbios ir apskritai lietuvių kultūros istorijos datos.

Apie kai kurias sukaktis ("Laisvės" dienraštį, pirmąjį JAV lietuvių spektaklį) neseniai yra plačiai rašęs "Šviesos" žurnalas.

Cia norėtume paliesti kitas dvi datas, vertas dėmesio, pagarbos ir atminimo.

"Gazietos lietuviškos" pėdsakais

1879 m. rugpjūčio 16 d. Niujorke pasirodė pirmasis tos šalies lietuvių laikraštis—"Gazietos lietuviška",—leidžiamas Mykolo Tvarausko (1838—apie 1912 m.). Tai buvo pirmasis periodiškas lietuviškas žodis Amerikoje. Čia yra šio leidinio istorinė reikšmė.

Pagal dabartines žinias, iki mūsų laikų neišliko "Gazietos lietuviškos" nei komplekto, nei atskirų numerių. Apie šį laikraštį sprendžiame iš J. Sliūpo 1894-95 m. ir vėliau (1857, 1910 m.) jo rašytų "gromatų" bei straipsnių. Daug kas nežinoma ir neaišku taip pat pirmojo laikraščio redaktoriaus bei leidėjo M. Tvarausko biografijoje.

Čia pateikiama kai kuri naujesnė medžiaga apie jį, papildo ir patikslina M. Tvarausko gyvenimo ir veiklos vaizdą.

Yra žinoma, kad M. Tvarauskas, kilęs iš Kupiškių dvarelio (dab. Vilkaviškio rj.) laikė save gryną lenku, vaikystėje išmokusiu lietuviškai ir pasiryžusiu dirbti lietuvių labui. J. Sliūpas laiške "Aušrai" 1884 m. liepos 25 d. yra stebėjęsis, kad "tas vyras, būdamas lenku, dirbo ir dirba dėl Lietuvos". Tačiau vėliau—1910 m., pildydamas 1897 m. rašytą medžiagą apie M. Tvarauską, J. Sliūpas jį jau vadina "sulenkėjusiu lietuviu", kuris "augęs tarp plikbajorių ir miestelėnų, išsilietuvinusių ypač po maištmečių 1831 m. ir 1863 m. . . ."

Ir kiti autoriai rašo buvus M. Tvarauską sulenkėjusiu lietuviu. Auklėjamas jis buvo lenkų-lietuvių vienybės dvasia ir šis patriotizmas jį nuvedė į 1863 m. sukilimą.

M. Tvarausko dalyvavimą sukilime, be jo paties paliudijimo, matyt, galėtų patvirtinti ir dar kai kas. Štai knygoje "Lietuviai Amerikoje" (1859 m.) rašoma, kad tarp pirmųjų lietuvių, atvykusių į Shamokin'ą, Pa. buvęs "Mikas Tvarauskas, tikriaus Navickas (p. 22). Navickas galėjo būti M. Tvarausko slapyvardis 1863 m. sukilėlių būryje. Galimas daiktas, kad taip pasivadinęs jis pasitraukė iš Lietuvos į užsienius, ir po šiuo vardu atsirado Amerikoje, atrodo, apie 1868 metus.

1874 m. M. Tvarauskas pasigarsina leisiąs lietuvišką laikraštį. Bet tąkart jis nepasirodė, tačiau 1875 m. Shamokin, Pa. išeina jo paruoštas ir išleistas anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų kalbų žodynas bei atsišaukimas "Mielieji broliai". Tai—pirmieji mus pasiekę Amerikos lietuvių spaudiniai, dabar saugomi Lietuvos bibliotekose. Paskutiniu M. Tvarausko pasirodymu JAV lietuvių spaudos dirvoje laikomas 1896 m. anglų kalba leistas "Lithuanian weekly Magazine". Tačiau mūsų turima medžiaga leistų manyti, jog tai buvo ne žurnalas anglų kalba, o kas savaitę leidžiamų lietuviškų knygelių serija, galėjusi turėti angliškąją paantraštę. Po jos leidimo nesėkmių neaptikta, kad nuo 1897 m. M. Tvarauskas būtų ką daugiau leidęs.

Paskutinės žinios apie M. Tvarausko spaustuvę Brooklyne yra iš 1910 m. pabaigos. ("V. L.", 1910, lapkr. 30). Čia pranešama, kad jo sena ir žinoma spaustuvė užsidarė ir buvo parduota iš aukciono. Sunku tikrai pasakyti, ar taip atsitiko M. Tvarauskui dar gyvam esant ar jau mirus. Po 1910 metų tėra tik J. O. Sirvydo paliudijimas, kad jisai M. Tvarauską dar buvo susitikęs 1912 m.

"Gazietos lietuviškos" pasirodymo šimtmečio sukakties proga norėtusi kreiptis į "Laisvės" skaitytojus ir šiaip JAV lietuvius, kad jie peržiūrėtų savo ir artimųjų archyvus, kitokią senų laikų medžiagą ir paieškotų žinių apie pirmąjį lietuvių laikraštį ir jo redaktorių-leidėją M. Tvarauską. Bet koks dokumentas ar kitokia medžiaga būtų neįkainojama.

LMD ir Lietuva

1889 m. gruodžio 22 d. Baltimorėje J. Šliūpo iniciatyva buvo įkurta Lietuvių mokslo draugystė (toliau—LMD). Ji veikė maždaug iki 1896 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. ir savo laiku suvaidino svarbų vaidmenį JAV lietuvių ir Lietuvos gyvenime.

Tai buvo viena iš pirmųjų JAV lietuvių kultūros draugijų, užsibrėžusių plačius ir įvairius darbo barus. Šikart apibūdintume LMD ir gimtojo krašto ryšius.

Jau steigiant LMD turėta galvoje caro valdomos Lietuvos "labai sunkus padėjimas" ir noras ką nors "padaryti dėl palengvinimo kovos už būvį lietuviškajai tautai" (Metinis pranešimas "Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje", Plymouth, Pa., 1892, p. 25).

Pirmosios žinios apie tokius tikslus turinčio draugiją gimtąjį kraštą ir kitas Rusijos vietas pasiekė tuoj pat išikūrus LMD—1890 m. pradžioje ("Varpas", 1890, Nr. 2). Šios draugijos gyvenimo faktas neabejotinai darė išpūdį Lietuvos ir kitų vietų lietuviams. Jis netruko patirti LMD paramą.

Į Lietuvą, kitas Rusijos bei Europos vietas (pav., Bulgariją) mažne nuo 1891 metų pakliūdavo LMD leidžiamos knygos, kurios buvo spausdinamos Lietuvių pašonėje (Bitėnuose, Tilžėje).

Turime mintyje, pvz., 1891 m. pasirodžiusią J. Šliūpo paruoštą pirmąją lietuvių literatūros istoriją—"Lietuviškieji raštai ir raštininkai". Lietuvon buvo siunčiami ir draugijos išleisti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių paveiksiai ("Vienybė Lietuvnių", 1891, Nr. 22).

LMD žurnalas "Apšvieta" (1892-1893 m.), spausdinamas Rytprūsiose, daug vietos skyrė Lietuvos istorijos ir gyvenamojo meto klausimams. Žurnalas knygnešių buvo platinamas ir gimtajame krašte.

Lietuvių nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo reikalams tarnavo ir LMD ruošiamos įvairios visuomeninio pobūdžio akcijos prieš caro valdžios vykdomą nacionalinės ir socialinės sprespaudos politiką. 1851 m. gegužės mėn. Baltimorėje, Philadelphijoje, Plymouthe buvo surengti gausūs protesto mitingai prieš caro valdžią. Ten pasakytų kalbų pagrindu išleista knyga (1891 m.) anglų kalba supažindino Amerikos visuomenę su tuolaikine Lietuvos padėtimi. Šis leidinys taip pat pasiekė Lietuvą bei kitas Europos vietas.

LMD vadovai irgi buvo suinteresuoti gauti

paramos iš gimtojo krašto ir kitų Europos lietuvių inteligentų. Draugija užmezgė ryšius su Mažosios Lietuvos veikėjais (M. Jankumi ir kt.) dėl knygų ir periodikos leidimo. Tvirti kontaktai buvo palaikomi su J. Basanavičiumi Bulgarijoje. Jis netrukus padėjo draugijai ir pinigais ("V. L.", 1890, Nr. 41), ir savo knygų dovanomis.

Į pagalbą LMD stoji ir kiti Europos lietuviai, jų tarpe J. Adomaitis-Sernas, paskui buvęs ilgametis Cikagos "Lietuvos" redaktorius; A. Vilkutaitis-Keturakis, iki 1895 m. vidurio daug rašęs į JAV lietuvių periodiką ir kiti.

LMD veiklą atidžiai sekė ir ja domėjosi Rytprūsiose leidžiamas "Varpas" bei V. Kudirka. Jie teigiamai vertino draugiją ir jos darbus, pasisakė prieš klerikalų pinkles ir puolimus (žr. "Varpas", 1894, Nr. 1). Tačiau "Varpas" ne visur pritarė LMD idėjinei kryptčiai ir taktikai ("Varpas" 1894, Nr. 4). LMD pozicija, ypač darbininkų klausimu, skyrėsi nuo "Varpo", ir esme buvo pažangesnė.

Draugija stengėsi pritraukti į savo narių eiles ir Europos lietuvius. Dėl faktų stygiaus sunku nustatyti, kiek ir kas iš Lietuvos ar kitų Rusijos ir Europos vietų įsirašė į LMD. Vienas iš pirmųjų jos narių buvo J. Basanavičius. Į LMD kuopą Baltimorėje 1891 m. priimta Lietuvoje veikusi slapta "Kaimiška artojų draugystė" ("V. L.", 1891, Nr. 36).

LMD ir Lietuvos ryšiai liudija senas JAV lietuvių ir gimtojo krašto abipusio bendravimo ir paramos tradicijas, gražiai ir tauriai puoselėjamas iki šiol.

Eugenijus Matuzevičius

Noras

*Kasmet susėdame — visa šeima,
Visa mūs giminė.
Susėdam tie, kurie dar likom.
Bet jungtys trūkinėja ir subyra.
Ir viens nuo kito tolstame.
(Kažkas kapoja stagarus,
Nudžiūvusias šakas...)
O aš dar noriu jaust
Šaknis, kamioną
Ir būt šaka,
Gal ir aplaužyta gal ir apdeginta,
Bet dar žaliuojančia ir norinčia
Išsaugot mūs visų
Bendrums atminimą.*

BRONIUS RAGUOTIS

Jonas Biliūnas ir Amerikos lietuviai

Siemet gruodžio 8 d. sukanka 72 metų, kai mirė lietuvių literatūros klasikas Jonas Biliūnas. O šių metų kovo 3 d. minėjome jo gimimo 100-ąsias metines. Vis tai yra progos atidžiau pasidomėti ir J. Biliūno bei Amerikos lietuvių ryšiais.

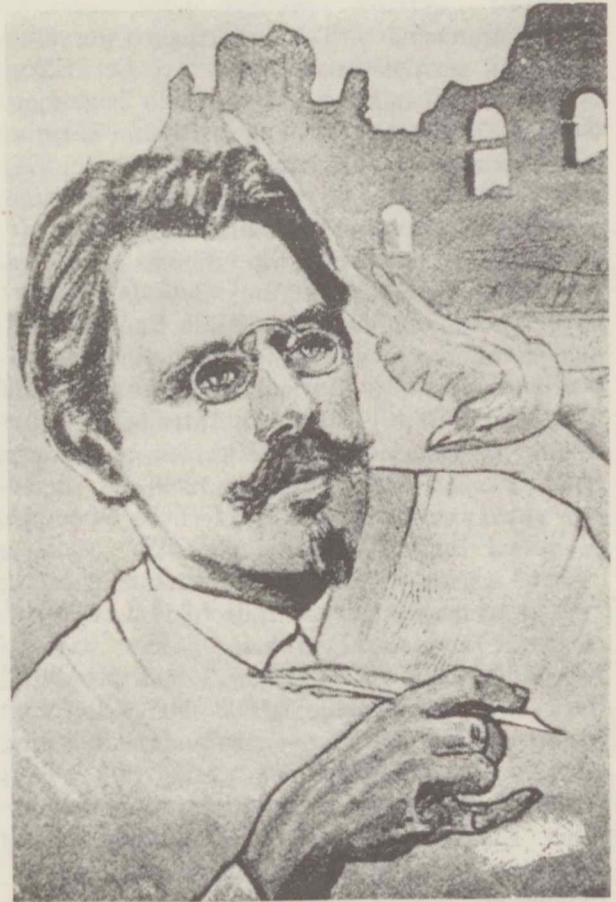
Medžiaga šia tema dar nesukaupta, nesurinkta iš laikraščių ir šiaip leidinių, apskritai plačiau neliesta ir nesisteminta. Tuo tarpu ji gali atskirais štrichais, detalėmis, šiaip faktais papildyti bei paryškinti šio darbininkų klasei labai artimo įžymiojo rašytojo gyvenimo ir kūrybos vaizdą. Ir ne tik. Kita vertus, tokia medžiaga įdomi ir svarbi taip pat ir JAV lietuvių kultūros istorijai.

Siame straipsnyje ir mėginama apžvelgti J. Biliūno ir Amerikos lietuvių ryšius bei santykius iki 1917 m. (imtinai), iki V. Kapsuko monografijos apie Biliūną pasirodymo.

Rašytojo kūryba Amerikoje

Jono Biliūno ryšiai su Amerikos lietuviais užsimezgė nuo pat rašytojo literatūrinės veiklos pradžios (1900 m.). Tais metais Amerikos lietuvių laikraščiuose ir pasirodė J. Biliūno raštai. Tai buvo "Vienybėje Lietuvninkų" (1900, Nr. 27) paskelbtas atsišaukimas "Lietuviai ir lietuvaitės", perspausdintas iš Tilžės leidinio, ir laikraštyje "Lietuva" (1900, Nr. 28) įdėta korespondencija iš Anykščių, perspausdinta iš Rytprūsiose ėjusio "Ūkininko" (1900, Nr. 6). Šie raštai buvo apskritai vieni iš pirmųjų J. Biliūno kūrinių.

Atsišaukime aprašomas įvairių Rusijos tautų darbo žmonių likimas caro priespaudoje, jų patiriamos neteisybės ir skriaudos. "Mes, darbininkai, ariam žemę, dirbam nesveikuose fabrikuose, kasam giliuose urvuose anglį ir auksą, statome puikiausius rūmus, ir nė vienu iš tų daiktų nepasinaudojame... Mes, darbininkai, — nurodyta atsišaukime, — negauname ir dešimtos dalies savo triūso (procius)". Ameri-



JONAS BILIŪNAS (1879—1907)

kos lietuviai darbininkai rašytojo žodžiuose atpažino ir savo gyvenimą. J. Biliūno atsišaukimo mintys ir visa dvasia buvo artimos ir Amerikos lietuvių darbininkams.

"Lietuvos" laikraštyje perspausdinta korespondencija pasakojo apie Anykščių klebono, apskritai kunigų nusistatymą prieš jaunimo nacionalinį sąmonėjimą. Korespondencijoje faktais parodyta, kaip kunigai ir jų prikaltėti tėvai žaloja jaunuolių gyvenimą, prievarta vardydami juos į kunigų seminarijas, ir kaip bręsta jų pasipriešinimas neteisybei ir sauvalei.

Tokie buvo pirmieji J. Biliūno kūriniai, paskelbti JAV lietuvių spaudoje. Nuo tada (1900 m. vidurio) jo įvairūs raštai vis dažniau rodėsi Amerikos lietuvių laikraščiuose, ypač 1901-03 metų laikotarpiu.

Į Ameriką J. Biliūno kūrinius dažniausiai persiūsdavo Rytprūsiose ėję laikraščiai — "Varpas", "Ūkininkas", socialdemokratinės krypties "Darbininkų balsas", kuriuose rašyto-

jas bendradarbiavo. Tokie medžiagos persiuntinėjimai, pasidalinimas raštais tarp lietuviškų laikraščių tuo laiku jau buvo gana išsigalėjęs dalykas. Tokiu tat būdu eilė J. Biliūno kūrinių pirmąjį kartą buvo išspausdinti Amerikoje. Tai ir grožinės literatūros, ir publicistikos dalykai.

1901 m. "Vienybė Lietuvniukų" (1901, Nr. 37) išspausdino pirmąjį J. Biliūno grožinės prozos bandymą—apsakymą "Betėvis". Jame pavaizduotas tragiškas pavainikio Raulo Muzikos gyvenimas ir likimas kapitalistinėje santvarkoje. Kūrinyje stipriai skamba antiklerikaliniai motyvai. (Šį apsakymą "atrado" ir į J. Biliūno palikimą įvesdino A. Petrika, perspausdindamas jį "Šviesos" žurnale 1939, Nr. 1. Iš ten apsakymas pakliuvo į Lietuvos spaudą, paskui į J. Biliūno raštų leidimus).

Tame pačiame "Vienybės Lietuvniukų" laikraštyje pirmąjį kartą pasirodė tokie J. Biliūno (J. Barzdylos) eilėraščiai, kaip "Sėjikas" (1902, Nr. 52), "Esmu tau dėkingas" (1903, Nr. 38), "Svajonė", "Mano lelija" (1903, Nr. 47), "Noras" (1903, Nr. 52). Vieni eilėraščiai pasižymėjo atvirais visuomeniniais motyvais, kiti buvo sukurti tuo laiku reta lietuvių poezijoje meilės tema. Eilėraščiai "Mano lelija" ir "Esmu tau dėkingas", praturtino ir Amerikos lietuvių tuolaikinę, XX a. pradžios poeziją meilės lyrikos kūriniais.

Amerikos lietuvių spaudoje J. Biliūnas, kaip sakyta, pirmiausia pasirodė su publicistikos raštais. Jie ir vėliau palyginti gana dažnai buvo spausdinami. Mat, 1900-1903 m. rašytojas daugiausiai reiškėsi publicistikoje. Dalį tokių jo raštų į Ameriką atsiuntė Rytprūsiose leidžiamų laikraščių redakcijos. Iš jų "Vienybė Lietuvniukų" paskelbė straipsnius—"Svietio pabaiğa" (1901, Nr. 36), "Užmušimas caro Aleksandro II" (1903, Nr. 7-8).

Kai kuriuos J. Biliūno publicistikos kūrinius Amerikos lietuvių laikraščiai persispausdindavo. Antai, 1902-03 metais "Vienybė Lietuvniukų" persispausdino kelias J. Biliūno korespondencijas, nevisad nurodydama iš kokių laikraščių jos paimtos. Korespondencijoje iš Šiaulių ("V. Liet." 1902, Nr. 14) rašoma apie kunigokanauninko pamokslą, kuriame iškeikti skaitantieji lietuviškas knygas, ypač socialdemokratinis leidinys—"Darbininkų balsą" ir kt. Iš "Ūkininko" perspausdinta korespondencija "Areštantus badu marina" ("V. Liet." 1902, Nr. 37) aprašo Panevėžio kalinių maištą dėl nepakeliamų kalėjimo buitinių sąlygų ir pusbadžio gyvenimo. Autorius pasakoja apie žiaurų susi-

dorojimą su teisių reikalavusiais kaliniais. Skyriuje "Iš Lietuvos" "Vienybė Lietuvniukų" (1903, Nr. 24) perspausdino socialdemokratiname "Darbininkų balse" paskelbtą J. Biliūno (Mergaitės) korespondenciją apie Panevėžyje paskleistus socialdemokratų organizacijos atsišaukimus.

J. Biliūno publicistika Amerikoje buvo išleista ir atskirais leidiniais. Knygelėmis pasirodė "Aukos karės dievui" (1902 m.), "Užmušimas caro Aleksandro II" (1903 m.), "Kaimiečių kovos su ponais Belgijoje ir Prancūzijoje XIV amžiuje" (įdėta į knygelę "Iš istorijos kaimiečių kovos su ponais", 1905 m.). Publicistikos raštuose J. Biliūnas, remdamasis istorijos ir to laiko gyvenimo medžiaga, aštriai kritikavo carizmą, kapitalistinę santvarką, kėlė darbininkų klasės istorinį vaidmenį ir reikšmę. Čia rašytojas tas problemas nagrinėjo mokslinio socializmo teorijos požiūriu.

J. Biliūno publicistikos ir grožinės literatūros kūrinius, pasirodžiusius ar atskirai išleistus Amerikoje, sudarė, kaip nurodyta, iš Rytprūsio atsiųsti arba perspausdinti iš ten ėjusių lietuviškų laikraščių. Pats rašytojas, atrodo, nėra specialiai rašęs į Amerikos lietuvių spaudą.

Bet J. Biliūnas rodė interesą tos šalies lietuvių gyvenimui. Jo kūryboje kiek atsispindi Amerikos tematika. Jai skirta istorinė apybraiža apie Kolumbą ("Mažas paveikslėlis iš garbingo žmogaus gyvenimo" (1904 m.). Rašytojo novelėje "Abejojimas" (1906 m. vaizduojamas gyvenimas dviejų moterų, kurių vyrai išvykę Amerikon. Moterys sunkiai pergyvena persiskyrimą, kupinos abejojimų dėl savo vyrų likimo už jūrų marių.

Rašytojas taip pat domėjosi Amerikos lietuvių spauda, jų organizacijų (TMD) veikla. Šitai liudija 1905-06 m. J. Biliūno laišakai, kur reiškiamos ir kritiškos pastabos dėl Amerikos lietuvių laikraščių (Raštai, t. II., V., 1955, p. 403, 421).

Matyt, ruošdamasis leisti savo kūrinius, J. Biliūnas yra prašęs artimo savo bičiulio ir draugo V. Kapsuko "surasti tuos (. . .) apsakymėlius, kurie buvo spausdinti Amerikoje" (Ten pat, p. 466).

Amerikos lietuvius, jų laikraščių redakcijas ir leidėjus pasiekė taip pat J. Biliūno raštai, išėję Rytprūsiose ir Lietuvoje. Rašytojo publicistikos ir prozos rinkinėlius (pvz., "Valdžios pilvas", 1903 m., "Įvairūs apsakymėliai", 1906 m., "Piestupys. Joniukas", 1906 m.,

“Liūdna pasaka”, 1907 m., “Jono Biliūno raštai”, 1913 m. ir kt.) buvo galima išgyti kone kiekvienoje Amerikos lietuvių redakcijoje, spaustuvėje ar knygyne. Laikraščiuose spausdinamų knygų sąrašuose (“Knygų kataloguose” ar pan) dažnai randame rekomenduojamus ir J. Biliūno raštus.

Tiesa, J. Biliūno kūryba—publicistika ir grožinė literatūra—Amerikos lietuviams (iki rašytojo mirties) buvo žinoma ne rašytojo pavarde, o daugiausia slapyvardėmis—Jonas Gražys ar Jonas Barzdyla.

Nuo anotacijos iki monografijos

J. Biliūno kūriniai Amerikoje buvo ne tik spausdinami ir leidžiami. Jo knygos, apskritai gyvenimas ir kūryba susilaukė vertinimų, galiausiai mokslinio monografinio nagrinėjimo. Dėl rašytojo kūrinių susidarė ir skirtingos nuomonės bei pozicijos. Kai kurie iš jų tapo Amerikos lietuvių idėjinės kovos objektais.

Pirmieji atsiliepimai apie J. Biliūną (J. Gražį) lietė jo publicistikos knygeles ir pasirodė 1902 m. Vieni laikraščiai apie rašytojo brošiūros “Aukos karės dievui” (1902 m.) išleidimą pranešė anotuotuose knygų sąrašuose (dažniausiai vadinamuose “Knygų kataloguose”). Ten vienu-dviem sakiniais apibūdintas tos knygelės turinys ir idėja: “Ši knygelė aprašo, kokios kada buvo karės, kas buvo jų priežasčia, kiek jos kaštavo, kiek blėdės žmonėms padarė ir daro ir kas į jas žmoniją stumia”.

Tokiomis anotacijomis buvo pažymėtos ir kitos J. Biliūno brošiūros (“Užmušimas caro Aleksandro II”, 1903 m. “Valdžios pilvas”, 1903 m. ir kt.). Šios anotacijos knygų sąrašuose paprastai buvo pastovios, ir “Knygų kataloguose” kartojosį metai iš metų. Antai “Užmušimas caro Aleksandro II” pristatoma, kaip knygutė, kuri “aprašo kilimą ir lankstymąsi revoliucinio judėjimo Rusijoje, kovą su carizmu ir kaip pasekmę tos kovos užmušimą minėtojo caro” (“Lietuva”, 1906, Nr. 2).

Tačiau J. Biliūno raštų leidiniams laikraščiai skyrė ir platesnes anotacijas su vertinimo elementais. “Vienybėje Lietuvninkų” (1902, Nr. 39) rašytojo knygelė “Aukos karės dievui” aptariama literatūros ir gyvenimo kontekste. Anotacija pabrėžia, kad literatūra (turima galvoje publicistika—BR) “jautriai atsiliepia visų svarbiausiam šios dienos klausime, koku reikia pripažinti darbininkų klausimą, igijusį—anotacijos žodžiais,—paskutiniam laike ypatingą svarbą”. J. Biliūno knygelė tuo požiūriu

vertinama kaip pasisekęs kūrinys—“nutikęs išleidimas”. Ypač iškeliamas “Labai aiškus ir suprantamas” temos dėstymo būdas. Viena—kita kritinė pastaba lietė atskirus faktologinius duomenis. “Neturime reikalo—pažymima anotacijoje,—ragint paskaityt tą knygelę, ji pati sūlosi skaitytojui”.

Dėl aštrios socialinės problematikos, įtaigios formos ir kalbos teigiamai vertinamos ir kitos J. Biliūno knygelės. Štai apžvelgiant brošiūrą “Valdžios pilvas” (1903 m.) nurodoma, kad autorius atskleidė, kaip Rusijos caro “despotiška valdžia ryja savo pavaldinių triušą ir kruvinu prakaitu uždirbtą turtą.” Valdžia apiplėšia darbo žmones, keldama mokesčius, kainas, uždėdama muitus, nors jų sukurtos gėrybės “po teisybei (...) jiems tiktai ir priguli”. “Trumpoj formoj—pažymi anotacija,—autorius užgauna visus degančius mūsų draugijos klausimus. Prie to dar parašyta knygutė grynoj lietuviškoj kalboj” (“Vienybė Lietuvninkų”, 1903, Nr. 38). J. Biliūno (J. Barzdylos) mokslo populiarinimo brošiūra “Apsireiškimai iš žemės gyvenimo” (II leidimas, 1905 m.) pristatoma, kaip “tiktai gera, prieinama moksliška (populiariška) knygelė” (“Vienybė Lietuvninkų”, 1906, Nr. 11).

Rašytojo publicistiką Amerikos lietuvių sluoksniai sutiko nevienodai. Demokratinės bei liberalinės krypties spauda labiau pabrėžė jos anticarinę, iš dalies antiklerikalinę problematiką. Darbininkų bei socialistinės orientacijos laikraščiai kėlė J. Biliūno publicistikoje skelbiamas socialistines, darbininkų klasės išsivadavimo idėjas.

Tuo tarpu katalikų klerikalinė srovė aštriai polemizavo su J. Biliūno publicistika. “Žvaigždės” laikraštis 1903 m. per kelis numerius (1903, Nr. 25-29) straipsnių cikle “Socializmo persimainymai” diskutavo su “Varpe” (1902, Nr. 3-4) paskelbtu rašytojo sociologiniu tyrimu “Ūgis miestų ir pramonės ir jų įtekmė mūsų sodiečiams”. Klerikalinis laikraštis mėgino ginčyti J. Biliūno iškeltus Lietuvos kaimo klasinės diferencijos, vargingųjų Lietuvos valstiečių proletarizavimosi reiškinius. Šio rašytojo publicistikos socialistines idėjas ir jos antiklerikalinius motyvus puolė ir kiti klerikaliniai publicistai (žr. Patrimpo laišakai, 1907, p. 158). Tuo būdu J. Biliūno publicistikos raštai atsidūrė Amerikos lietuvių idėjinės kovos sukuryje.

Greta anotacijų apie J. Biliūno publicistikos leidinius, 1905 m. jau pasirodo ir kiek platesnės

rašytojo charakteristikos. "Lietuvos" laikraštyje (1905, Nr. 6) paskelbtoje "Aušros" draugijos ataskaitoje randame pirmąjį bendresnio pobūdžio J. Biliūno (J. Gražio) pristatymą Amerikos lietuviams. "Gražys—rašoma ten,—lavinas viename iš Sveicarijos universitetų, lanko literatūros ir "filosofijos skyrių. Maskolijoj lankėsi ant medicinos skyriaus, bet nesusitakydamas su (. . .) žandaraus politiškuose klausimuose ir už tai persekiojamas, pasitraukė užsienin". Cia pateikiami ir atskiri J. Biliūno kūrybinės veiklos duomenys, pažymint, kad jis bendradarbiavo "Varpe", "Ūkininke", "Naujienuose", paskui "Darbininkų balso" ir "Draugo" laikraščiuose. Ten nurodytos ir J. Gražio (J. Biliūno) slapyvardės (Barzdyla, Bežemis), užsimenama apie jo raštus, išleistus Amerikoje. Šią pažintį su J. Biliūnu vėliau kiek papildė truputis žinių apie jo grožinę kūrybą.

Mat, J. Biliūno apsakymų rinkinėliai, pradėję rodytis 1906 m., irgi susilaukė vieno-kito Amerikos lietuvių spaudos žodžio. "Lietuvos" laikraštis (1906, Nr. 30) pamini rinkinėlių: "Piestupys. Joniukas", nurodydamas tų kūrinių, ypač "Joniuko", socialinį pobūdį. Rinkinėlis "Įvairūs apsakymėliai" pristatomas, kaip "dvylika gražių pasakojimų iš žmonių gyvenimo" ("Lietuva", 1907, Nr. 1). Tačiau J. Biliūno grožinei kūrybai (iki rašytojo mirties) nebuvo skirtas bent kiek didesnis dėmesys Amerikos lietuvių laikraščiuose. Kai kada nesuvoktas liko jo novelių pobūdis ir literatūrinis meistriškumas ("Lietuva", 1906, Nr. 30).

J. Biliūnas kaip grožinės prozos kūrėjas, įžymus rašytojas iškeliamas kiek vėliau, jau po jo mirties. "Jonas Biliūnas—nurodė socialistinė "Kova" rašytojo nekrologe,—paskutiniu laiku rašinėjo vien apysakas ir manė pasilikti dailiosios literatūros-beletristikos darbininku. Biaurusis gi šios galdynės surėdymas neleido jo kilniems norams išsipildyti. . ." ("Kova", 1908, Nr. 1). Kitame nekrologe ("Katalikas", 1908, Nr. 2) nurodoma, kad J. Biliūnas "nors nedaug yra parašęs, bet viskas, kas jo parašyta, galima svert ant aukso. Tiek ten gražumo, artizmo, dailos. . ." Jis laikomas "įžymiausiu ir gabiausiu dabartyje lietuvių rašėju" (Ten pat).

Išskirtinę J. Biliūno kūrybos reikšmę 1908-1909 m. kėlė "Lietuvos" laikraštyje K. Jasiukaitis (K. Janonis). Pagal jį, šis rašytojas "pirmasis į lietuvių literatūrą įnešė naują srovę, jis pirmasis lietuviams parodė, kas tai yra dailioji literatūra. Dailiųjų rašytojų—teigė tas autorius,—mes teturėjome ir teturime tik jį

vieną. . ." ("Lietuva", 1908, Nr. 49). Kitoje vietoje K. Jasiukaitis pabrėžė J. Biliūno talento ir kūrybos demokratizmą. Tarp rašytojų, kurie turėję "prigimtus talentus rašyti žmonėms" pažymimas J. Biliūnas ("Rusai turi G. Uspenskį, rusinai—J. Franko, mes—J. Biliūną. . ."—"Lietuva", 1908, Nr. 51). J. Biliūno meistriškumas laikomas kriterijumi, vertinant kitų lietuvių rašytojų kūrybą ("Lietuva", 1909, Nr. 8).

Kai kurie K. Jasiukaičio teiginiai ir apibendrinimai aukščiau minėtuose straipsniuose buvo vienpusiški, per daug polemiški. Sis autorius J. Biliūną priešpastatė kitiems lietuvių rašytojams (pvz., Žemaitėi), menkindamas jų jūrybą. Iš dalies J. Biliūnas traktuojamas kaip "grynosios literatūros" kūrėjas ("Lietuva", 1908, Nr. 49).

Apžvelgiamu laikotarpiu J. Biliūno gyvenimas ir kūryba vis labiau traukė ir lietuvių revoliucinių socialdemokratų-buvusių rašytojų bendražygių—dėmesį. Pirmojo pasaulinio karo metais (1915 m.) V. Kapsukas parašė monografiją apie J. Biliūną. Ją įsigijo Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugija (ALDLD) ir 1917 m. išleido 5000 egz. tiražu. Šio veikalo—"Jono Biliūno biografija"—išleidimas neabejotinai didelis Amerikos pažangiųjų lietuvių ir LLD nuopelnas propaguojant rašytojo kūrybą.

V. Kapsuko monografija pradėjo naują J. Biliūno kūrybos nagrinėjimo ir vertinimo etapą. Tai buvo pirmasis tokios apimties ir pobūdžio marksistinis veikalas apie 62 rašytoją, turėjęs ir tebeturįs iki šiol svarbią metodologinę reikšmę. Amerikos lietuviai (ir ne tik jie), kaip nurodė A. Bimba, studijavo šią V. Kapsuko knygą, iš jos mokėsi pamilti ir suvokti įžymųjį rašytoją—gyvenimu ir kūryba tokią artimą, savą ir brangų visų pirma darbininkų klasei.

Ištiesta paramos ranka

J. Biliūną su Amerikos lietuviais siejo ne tik kūryba. Rašytoją su tos šalies lietuviais betarpiškai "suvedė" ir jo gyvenimo paskutiniųjų metų keliai. Mat, 1904 m. pradėjęs studijuoti užsieniuose—iš pradžių Leipcege, paskui Ciuriche (Sveicarijoje)—J. Biliūnas vertėsi labai sunkiai. Jį kiek rėmė iš Lietuvos "Žiburėlio" draugija, bet tos paramos pragyvenimui nepakako.

1904 m. pradžioje J. Biliūnas pranešė šiek tiek pinigų gavęs iš Amerikos, ir tai padėsią jam kurį laiką prasistumti. "Dievo malonė—ra-

šė jis P. Višinskiui 1904 m. balandžio pabaigoje,—kad da amerikiečiai patūrėjo kiek, būtų prisiję „reqviem“ užgiedoti” (J. Biliūnas. Raštai. II t. V., 1955, p. 366). Ir kituose laiškuose iš 1904-05 metų J. Biliūnas užsimena apie amerikiečių lietuvių siunčiamą materialinę paramą.

J. Biliūnui mokslus užsieniuose eiti padėjo Chicagoje nuo 1901 m. pabaigos įsikūrusi „Aušros“ draugija. Ji šelpė stipendijomis pažangios, demokratinės orientacijos studentus ir inteligentus. Jų tarpe buvo ir J. Biliūnas. Pagal „Aušros“ draugystės ataskaitą už 1901.-XII-1905.I. laikotarpį, J. Gražiui (J. Biliūnui) buvo išmokėta 153 doleriai („Lietuva“, 1905, Nr. 6). Iš pradžių jam paskirta 60 dolerių stipendija, paskui padidinta iki 100 dol. Sprendžiant iš „Aušros“ ataskaitos už 1905 metus, J. B. (matyt, J. Biliūnui—B. R.) tais metais išmokėta 50, 40 dol. stipendijos („Lietuva“, 1906, Nr. 21). Žinia, tai buvo paspirtis sunkiai gyvenusiam, be to, jau ir išiligojančiam rašytojui.

1906 m. vis smarkiau įsisirgęs džiova, J. Biliūnas neturėjo lėšų bent kiek ilgiau ir tikriau pasigydyti. Neišmanydamas kuo nuvažiuoti į Zakopanę, 1906 m. rudenį jis kreipėsi pagalbos į amerikiečius lietuvius. Kaip vėliau rašė „Lietuva“ (1908. Nr. 2), aukų buvo „ne kas surinkta“, bet J. Biliūnui ir ši parama praverė. 1907 m. vasario 27 d. laiške jis pranešė netikėtai gavęs pinigų iš Amerikos ir galėjęs nuvykti į Zakopanę pasigydyti. „Nesmagu kalėdoti, bet vargas ir liga spiria”—prisipažino rašytojas (Raštai, t. II, V., 1955, p. 480).

J. Biliūnui mirus, Lietuvių socialistų sąjungos (LSS) organas „Kova“ rašė: „Džiova, kuri eina išvien su vargu, paguldė dar vieną lietuvių apšvietimo ir laisvės darbininką . . . Jono Biliūno mirtis vėl pakurstė visų pirmeivių širdyse karštą neapykantą prieš nelemtajį visuomenės surėdymą” („Kova“, 1908, Nr. 1), V. Kapsukas minėtoje monografijoje apie J. Biliūną pabrėžia jo sunkaus ir tragiško likimo pagrindinį kaltininką—kapitalistinę santvarką. „Brangios ir artimos mums (darbininkams—B. R.)—rašė V. Kapsukas,—jo kančios, nes daugeliui mūsų draugų ne mažesnės kančios reikia pakelt. Artimas jis mums, nes tai buvo to paties visuomenės surėdymo auka, nuo kurio visi darbininkai taip kenčia” (Jono Biliūno biografija, 1917, „Kovos“ spauda, p. 122).

Sio rašytojo tragišką likimą ir kiti Amerikos lietuvių sluoksniai siejo su socialinėmis priežas-

timis, iš dalies su buržuazinės visuomenės neįtautrumu. „J. Biliūnas—nurdė „Kataliko“ laikraštis (1908, Nr. 2),—neatgailėtina auka tu biaurių sąlygų, kuriose visai lietuvių inteligentijai, o ypač rašėjams, prisieina gyventi”. Aštrios kritikos žodžiai ir kaltinimai buvo reiškiami lietuvių buržuazinei visuomenei, nesirūpinusiai J. Biliūno likimu. („Lietuva“, 1908, Nr. 49).

Apie 1908-09 metus Amerikos lietuvių įvairios srovės vėl aktyviau sukrunta svarstyti klausimus dėl „pavargusių raštininkų šelpimo”. Šitam paskatino ir naujas tragiškas atsitikimas su J. Biliūnu. Buvo siūloma įsteigti „Raštininkų šelpimo fondą” („Tėvynė“, 1908, Nr. 41 ir kt.), kuris materialiai remtų pagalbos reikalingus, į vargą ar nelaimę patekusius lietuvių rašytojus. Socialistinė srovė 1908 m. įkūrė „Moksleivių paskolos ratelį”. Diskutuojant minėtus sumanymus ir pasiūlymus, ne kartą pateikiami lietuvių rašytojų tragiško likimo pavyzdžiai. Greta V. Kudirkos, P. Vaičiaičio. J. Mačio-Kėkšto, P. Višinskio atsiranda ir J. Biliūno pavardė („Tėvynė“, 1908, Nr. 44 ir kt.).

☆ ☆ ☆

Knygos apie J. Biliūną prakalboje (1915 m.) V. Kapsukas rašė: „Iš jo raštų ir darbų mes turime pastatyti jam tokį paminklą, kurio nė kandys, nė rūdys neėda. Tai visų mūsų pareiga . . . Pirmiausia tai darbininkų pareiga—parodyt, kad jie moka gerbt savo draugus ir veikėjus”. Amerikos lietuviai, pirmiausia darbininkai, pažangiojo judėjimo dalyviai ir iki 1917 m., ir vėliau daug padarė, kad J. Biliūno kūryba būtų žinoma ir gerbiama lietuvių išėivijoje, jos darbininkų sluoksniuose.



BŪRŲ DAINIAUS MUZIEJUS

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Siemet sausio 1 d. sukako 265 metai nuo mūsų pasaulietinės lietuvių poezijos pradininko Kristijono Donelaičio gimimo. Poetas gimė Lazdynėliuose (netoli Gumbinės, dabar Gusevo, Kaliningrado sritis) susipratusių lietuvių šeimoje. Jo tėvai buvo laisvi valstiečiai, todėl nereikėjo jiems ir jų vaikams baudžios eiti, bet gyveno nepasiturinčiai. O kai mirė tėvas, motinai, likusiai su mažamečiais keturiais sūnumis ir trimis dukterimis, teko net pavargti. Kristijonui tada ėjo septinti metai. Jis taip pat patyrė daug negandų, ieškodamas kelio į gyvenimą, dirbdamas tarp svetimųjų.

Baigęs Karaliaučiaus universiteto evengelikų liuteronų teologijos fakultetą, 1740-1742 m. dirbo Stalupėnų (dabar Nesterovo) pradinės mokyklos antruoju mokytoju ir vadovavo bažnyčios chorui, po to kurį laiką buvo minėtos mokyklos vedėju. Nuo 1743 metų lapkričio mėnesio iki gyvenimo pabaigos (1780 metų vasario 18 d.) poetas pastoriavo Tolminkiemyje (dabar Cistyje prudy).

Iš pradžių Tolminkiemio parapija buvo grynai lietuviška, o kai K. Donelaitis į ją atvyko, jau rado gerokai daugiau kolonistų, negu savųjų žmonių. Todėl reikėjo dviem kalbom pamokslauti. Iš ryto sakydavo pamokslus vokiškai, o po pietų—lietuviškai. Kartą pranešė į bažnyčią atėjusiems būrams (tada taip vadindavo lietuvius baudžiauninkus), kad kitą sekmadienį dar gausiau susirinktų, nes noris kažką svarbaus pasakyti. Žmonių prisirinko pilna bažnyčia. K. Donelaitis į parapijiečius lietuvius prabilo taip:

— Ale kokie dyvai! Ans vokietis kytras įkalba lietuvininkams, kad jų kalba yra poniška ir graži, kaip tų vargonų bei cimbolų garsai. Vokietis stypinėja apie jūsų sodybas ir jums nori įdėti į galvą, kad jus apleidžia dievas tik dėl to, kad jūs norit pasikakinti (pasitenkinti—V. F.) savąja gimtąja kalba. Aš, jūsų kunigas, sakau, kad tai netiesa. Vislab, kol nebuvo šitame krašte vokiečio, šlovings dievs klausė mūsų gražiosios kalbos ir mūsų neapleido. Neapleis dievs, lietuvininkai, mūsų nė dabar. Tų vargonų bei cimbolų niekini garsą, jei



Šimtamečių medžių prieglobstyje švyti Būrų dainiaus muziejus.

Vandalino Junevičiaus nuotrauka

švebeliuoji į savo tėvus vokiškai, jei užmiršai esąs lietuvininkas. Mūsų, lietuvininkai, čia žemės, mūsų kalneliai ir Romintos šilai, o ne vokiečių, kurie čia iš pašalių atėjo ir knibždėti, kaip tie blogieji vabalai, pagavo.

Kitą dieną garsusis baudžiauninkų engėjas amtmonas (dvaro nuomotojas—V. J.) Veineris, atėjęs pas K. Donelaitį, pasakė:

— Tu, pastoriau, vakar baudžiauninkams pasakojai, kad nereikia vokiečių ir karaliaus.

— Taip,—atsakęs Donelaitis nė kiek negalvodamas.—Laiminga parapija, kur nėra jokio karaliaus kelio, laimingesnė ta, kur nėra jokio karaliaus dvaro, o laimingiausia toji, kur nėra jokio didiko.

— Taip gudriai, kad aš nieko nesupratau,—tarė vokiečis.

— Na, tai pasakysiu būriškai. Perdaug jūsų čia yra ir lietuvininkams sunku jus išpenėti. Ir už tai, kad lietuvininkai jus peni bei ponais laiko, tai jūs dar norit iš jų kalbą atimti. Dievs leido visiems savo kalbą vartoti ir aš, tai primindamas, nenusikalsiu nei prieš dievą, nei

prieš karalius. Prašau arba sėstis kaip svečias, arba išeiti.

1759 m. ties Kumersdorfu rusų armija visiškai sutriuškino Fridricho II ginkluotąsias pajėgas. Vokiečiai pabėgo, mūšio lauke palikdami daugiau kaip 4000 užmuštųjų, patrankas ir vėliavas. Sekančiais metais rusų dalinys buvo užėmęs Prūsijos sostinę Berlyną.

Pabuvojo naujieji šeimininkai ir Tolminkiemyje. Kaip įprasta atėjūnams, ir jie skriaudė žmones, įsakinėjo juos garbinti. Kartą liepė Donelaičiui paminėti bažnyčioje senovės Rusų valstybės veikėją, karvedį Aleksandrą Nevskį. Pastorius ir tąsyk pasielgė donelaitiškai. Bažnyčioje jis prabilo taip:

— Dabartinės aukštos valdžios man yra įsakyta pagerbti Aleksandrą Nevskį. Galimas daiktas, kad jis ir geras žmogus yra buvęs, bet aš jo nepažinojau, o ir jūs taip pat nepažinojote, todėl mes geriau apmąstykim šiuos žodžius: "Aleksandras man daug pikta padarė. (Turbūt K. Donelaitis turėjo galvoje kitą žmogų, nes Aleksandras Nevskis mirė 1263 m. ir pastorius negalėjo nuo jo patirti nieko blogo—V. J.) Viešpatie, atlygink jam pagal jo darbus".

Petro I dukters imperatorės Elizavietos generolas už tokį Nevskio "pagerbimą" išsikvietęs K. Donelaitį grasinęs sušaudyti.

— Mes visi esam dievo valioje,—neparodęs išgasties atsakęs K. Donelaitis,—meluoti aš negaliu. Aš maniau, kad tik vokiečiai, bet ir jūs, rusai, lietuvininkus laikote Beverčiais sutvėrimais. Apsirinkate, taip galvodami. Mes esame neblogesni žmonės, kaip ir jūs.

Tuo metu vokiečiai dvarininkai jau buvo nuleidę nosis. Su baudžiauninkais pradėjo žmoniškiau elgtis, bet tas truko neilgai. Kai Fridrichas II atgavo savo prarastą teritoriją, jie vėl pradėjo smarkauti, spausti būrus, prie darbo. K. Donelaitis užjautė savo tautiečius, kiek galėdamas gynė juos nuo skriaudėjų. O kolonistų apetitas vis didėjo. Iš lietuvių įvairiomis apgaulėmis atimdavo ūkius ir priskirdavo prie dvarų.

Tolminkiemio dvaro nuomotojas pradėjo skriausti net patį K. Donelaitį, savintis jo žemes, nuganydamas pievas. Reikalas atsidūrė teisme. Byla su grobėju tęsėsi penketą metų. Nors K. Donelaitis šį tą laimėjo, bet patyrė daug nemalonumų, kurie pakenkė jo sveikatai. 1780 m. vasario 18 d. poetas mirė. Palaidotas bažnyčioje. Šį pastatą galime vadinti K. Donelaičio mauzoliejumi.

Karo metais ir po jų Tolminkiemio bažnyčia

smarkiai buvo apnaikinta 1964 m. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto sudaryta komisija nutarė buvusią bažnyčią atstatyti ir pritaikyti šiems laikams. Daug teko padėti pastangų, kol buvo parengtas pastato atstatymo projektas. Be kita ko, iš Olštyno vaivadijos valstybinio archyvo, esančio Lenkijos Liaudies Respublikoje, gauti keli buvusios bažnyčios brėžiniai. Archyvo direktorius J. Judzinskis suteikė projektuotojams nemažai žinių.

Ilgokai svarstyta, kas geriausiai gali atkurti šį memorialą. Pagaliau buvo patikėtas tas atsakingas darbas Kauno restauravimo dirbtuvei. 1967 m. rytinėje buvusios bažnyčios dalyje, priešais buvusio altoriaus, rasti K. Donelaičio palaikai. Toji vieta pagilinta ir išbetonuota kriptą. Birželio 14 d. joje iškilmingai palaidoti poeto relikvai.

Atkurti seną pastatą ne taip lengva. Reikia patyrimo ir sumanumo. Tam reikalui dirbtuvės pirmos aikštelės viršininkas Raimondas Konstantinavičius parinko tinkamus specialistus. Vieni restauruotojai mūrįjo buvusio pastato sienų dalis, kiti dengė čerpių stogą, treči statė klasicistinių formų bokštą, ketvirti, dėjo langus... Visi stengėsi, kad pastatas atgautų turėtą vaizdą, būtų autentiškas.

Nemažai rūpesčio kėlė ir vidaus įrengimai. Ir grindys, ir liustros, ir suolai primena praėjusių laikus. Virš buvusio altoriaus įrengta sakykla. Priekiniame fasade dailininkas vitražistas Antanas Garbauskas sukūrė Donelaičio "Metų" motyvais vitražinius langus.

Siemet dirbtuvės žmonės betonavo buvusių ūkinių pastatų pamatus, taisė mūro tvorą, tiesė kelius ir kitus darbus dirbo. Prie pastato atkūrimo daugiausia pasidarbavo Paminklų konservavimo instituto architektas Napoleonas Kitkauskas (projekto autorius), darbų vykdytojas Mečislovas Karmazinas, brigadininkas Kazimieras Olbutas, darbininkai Vytautas Dimša, Vytautas Ceikus ir kiti. Pastato atkūrimas vyriausybei kainavo 302,700 rublių.

Restauratoriams padėjo tvarkyti aplinką, želdinti dekoratyvinius augalus talkininkai. Ypač aktyviai tose talkose dalyvavo kauniečiai, vilniečiai, vilkaviškiečiai.

Spalio 14 d. atkurtame pastate iškilmingai atidarytas Kristijono Donelaičio muziejus. Iškilnėse dalyvavo partijos ir vyriausybės atstovai, kultūros veikėjai, plačioji visuomenė. Muziejus plačiai atvėrė duris žmonėms, besidominties mūsų tautos kultūra.

Amalgameitų siuvėjų laikraštis "Darbas"

ANTANAS AUKŠTAITIS

Iki šiol šis leidinys nėra plačiau ir konkrečiau nagrinėtas. Tuo tarpu "Darbo" laikraštis daug kuo svarbus JAV lietuvių darbininkų periodikos faktas, atskleidžias taip pat Amerikos lietuvių siuvėjų gyvenimo ir kovų istoriją. Be to, su "Darbu" susijusi įžymių pažangiųjų veikėjų—K. Vidiko-Tauro, L. Prūseikos, M. Kavaliauskaitės-Undžienės, A. Bimbos-redaktorinė veikla.

Keli žodžiai apie lietuvių siuvėjus

Iš Lietuvos į JAV atkeliavusių amatininkų tarpe gausiausią būrį sudarė siuvėjai. 1899-1914 m. duomenimis jų tada atvyko beveik 2300. Dar iki tol lietuvių jau dirbta Chicagos, Baltimorės, ypač Brooklyno siuvelyse.

Lietuviai rūbsiuviai vieni iš pirmųjų ėmė burtis į unijas. Antai 1894 m. jie Brooklyne įkūrė United Garment Workers lietuviškąjį skyrių—58 lokalą, kuris tada vienijo apie 300 lietuvių siuvėjų (žr. S. Michelsonas "Lietuvių išėivija Amerikoje", p. 48).

Maždaug apie šį laiką (1896 m.) aptinkame ir pirmuosius sumanymus leisti siuvėjų lietuvių laikraštį ("Rytas", 1896, kovo 26, Nr. 5). Tąsyk tai nebuvo įgyvendinta, bet pats sumanymas rodė augantį siuvelykų, apskritai siuvimo pramonės darbininkų lietuvių sąmoningumą.

Apskritai lietuvių siuvėjai buvo aktyvūs ir kovingi streikų ir kitų akcijų dalyviai. Tose kovose už savo teises jie yra paaukoję ir gyvybių. Antai 1910 m. Chicagos siuvėjų streike žuvo du lietuviai—Kazys Lažinskas ir Pranas Nagreckis.

1914 m. įsikūrė nauja siuvėjų unija—Amalgamated Clothing Workers of Amerika (A.C.W. of A.) Jos eilėse buvo keli tūkstančiai lietuvių siuvėjų, kurie juto gyvą reikalą turėti savą spaudos leidinį. 1916 m. unijos suvažiavime Rochesteryje buvo nutarta "leisti lietuviams laikraštį", tačiau dėl įvairių priežasčių tas nutarimas buvo kuriam laikui atidėtas.

1918 m. "Naujienu" laikraštyje (Nr. 190) pasirodė pranešimas apie Chicagoje numatytą leisti lietuvių siuvėjų laikraštį "Darbas".

Apie būsimąjį laikraštį

Pasirodžius žinioms apie išėisiantį "Darbo" laikraštį ir apie paskyrimą jo redaktoriumi Kl. Jurgelionio, tuoj pat susikirto skirtingos nuo-

monės dėl būsiančio leidinio krypties ir jo redaktoriaus.

Dešiniųjų socialistų "Naujienos" pritarė Kl. Jurgelionio kandidatūrai, nes tai buvo tuo laiku jiems savas žmogus. Jos palaikė ir būsimojo "Darbo" redakcijos nusistatymą, "į abelną politiką nesikišti" (Pl. Naujas laikraštis.—"Laisvė", 1918, rugp. 27).

Tuo tarpu patys unijos nariai kritiškai sutiko K. Jurgelionio paskyrimą "Darbo" redaktoriumi. Jiems kėlė nepasitikėjimą pati K. Jurgelionio figūra. Jie abejojo dėl jo nusimanymo unijų reikaluose ir ypač kritiškai buvo nusistatę dėl K. Jurgelionio neprincipingumo, pažiūrų kaitaliojimo. "Jis—rašė "Laisvė",—savo kailį gali mainyti labai tankiai, jeigu tik yra reikalas . . ." ("L.", 1918, rugp. 23).

Pirmasis "Darbo" numeris, redaguojamas K. Jurgelionio, išėjo Chicagoje 1918 m. rugsėjo mėn. Įvairiuose šaltiniuose nurodoma jo pradžios data—1919 m.—yra netiksli.

"Pirmieji "Darbo" metai

Pažangiųjų unijos narių lietuvių būkštavimai, kad Kl. Jurgelionis galis tapti unijos viršūniu—generalio ofiso—įrankiu, netrukus pasitvirtino.

Laikraštis iš pat pradžių užėmė atvirai oportunistinę poziciją. "Lietuvių siuvėjų organas rašė "Moterų balsas",—šokdinamas pagal "Naujienu" dūdą ("Moterų balsas", 1918, Nr. 4).

"Darbas" skelbė straipsnius ir kitą medžiagą, nukreiptą prieš Tarybų Rusiją, tarptautinį revoliucinį darbininkų judėjimą, Trečiąjį Internacionalą (Laikraščių ir gyvenimo apžvalga—"L.", 1919, geg. 27). Jame buvo apšmeižti Vokietijos kairiųjų darbininkų vadovai R. Liuksemburg ir K. Libknechtas ("L.", 1919, liepos 1).

Kl. Jurgelionio redaguojamas "Darbas" nepaisė unijos lietuvių suvažiavimo (1919, geg. 1-3) nutarimų. Siame suvažiavime lietuviškieji unijos lokalai atvirai ir aiškiai pasisakė už Tarybų Rusiją, prieš buržuazijos valdžią Lietuvoje, už kairiojo revoliucinio sparno poziciją, klasių kovą. "Bolševikų dvasia—buvo pabrėžiama,—giliai įaugo į Brooklyno kriaučius" ("L.", 1919, liepos 18).

Tačiau "Darbas"—rašė Chicagos kairiųjų

socialistų "Zarija" (1919, birž. 26),—"savo politika toli nukrypo nuo klasių kovos pamatų ir varo darbą, priešingą darbininkų revoliucinei dvasiai".

Lietuviai siuvėjai, ypač brooklyniečiai, griežtai kritikavo Kl. Jurgelionio pozicijas, reikalavo jį atstatydinti iš "Darbo" redaktoriaus pareigų. Minėto suvažiavimo rezoliucijoje buvo pabrėžta, kad "organas būtų vedamas grynai darbinikiškoj dvasioj" ir siūlyta rasti toki redaktorių, kuris, "mokės vesti darbininkų uniją tikru išsiliosavimo keliu" ("Mūsų tiesa", 1919, geg. 21).

"Darbo" redaktoriumi stoja A. Bimba

A. C. W. of A. vadovybė buvo priversta atsižvelgti į lietuvių reikalavimus dėl K. Jurgelionio. Netrukus po minėto suvažiavimo pradėta ieškoti naujo redaktoriaus.

Cikagietė "Zarija" siūlė dvi kandidatūras—Vincą Andrulevičiaus (Andrulio) ir Antano Bimbos. Lietuvių siuvėjų atstovas—Pildomojo komiteto narys V. Paškevičius—kreipėsi į A. Bimbą, kurio kandidatūra paskui buvo suderinta su unijos vadovybe (Pranešimų kriaučiams amalgameitams.—"L." 1919, rugp. 1).

Pirmąjį savo redaguoto "Darbo" numerį A. Bimba išleido 1919 m. rugpjūčio pabaigoje—rugsėjo pradžioje New Yorke, į kurį laikraštis buvo perkeltas.

Naujasis "Darbo" redaktorių energingai ir iš karto ėmė keisti laikraščio kryptį: iš kairiųjų revoliucinių pozicijų "Darbas" nušvietė socialinius, politinius, ekonominius ir kitus gyvenimo klausimus. "Pasaulio darbininkų judėjimo klausimuose—rašė A. Bimba,—"Darbas" vaduosis revoliucinio socializmo nustatytais principais". Laikraštis ragino JAV lietuvius darbininkus visokeriopa remti Lietuvos revoliucinį judėjimą, kovoti prieš buržuazijos viešpatavimą gimtajame krašte ("Darbas", 1919, spalio 19).

Lietuviai siuvėjai, pastebėję esminius savo laikraščio poslinkius, pritarė naujai "Darbo" kryptčiai. Tuo tarpu dešiniųjų socialistų ir klerikalų spauda pradėjo pulti "Darbą", ypač dėl jo griežtai kritiško nusistatymo prieš Lietuvos buržuazijos valdžią. "Laisvė", palaidydamą A. Bimbą, rašė: "Darbo" redakcija daro labai gerai, kad (. . .) stoja už nuosekliai pažangųjį sparną darbininkų judėjime. Eidama prieš dabartinę (buržuazinę—A. A.) Lietuvos valdžią "Darbo" redakcija kaip sykis gina darbininkų klasės reikalus" ("L.", 1920, kovo 25).

"Darbo" posūkis į revoliucines pozicijas buvo priešingas unijos vadovybės linijai, kuri rėmėsi nenuoseklia, iš esmės reformistine politika. Tarp redaktoriaus A. Bimbos ir unijos viršūnių gilėjo ir stiprėjo konfliktai.

1920 m. rugpjūčio mėn. A. Bimba pasitraukė iš "Darbo" redaktoriaus posto ir įsijungė į tuo laiku nelegalią revoliucinę veiklą.

"Darbo" redaktoriai—

K. Vidikas ir M. Undžienė

Pasitraukus A. Bimbai, "Darbas" kurį laiką redaktoriaus neturėjo. Kas stojo A. Bimbos vieton?

Kaip rodo mūsų dispozicijoje esanti medžiaga į "Darbo" redaktoriaus postą buvo pakviestas New Yorke gyvenęs žinomas pažangus veikėjas, patyręs publicistas ir redaktorių K. Vidikas-Tauras.

Apie savo redaktorystę "Darbe" jis rašo: "Atvažiavęs į New Yorką per keletą mėnesių redagavau Amalgameitų siuvėjų unijos lietuvių skyriaus organą "Darbą". Unijos vadai—nurodo K. Vidikas-Tauras,—norėjo, kad laikraštį vesčiau dešiniųjų socialistų takais. Su tuo nesutikau, todėl ir palikau "Darbą".

K. Vidikas-Tauras "Darbo" laikraštį redagavo maždaug 1920 m. rugsėjo-lapkričio mėnesiais.

Tuo laiku A. C. W. of A. vadovybės politikoje vis labiau išgalėjo oportunistinė, reformistinė linija. Vis dažniau kilo konfliktai tarp "generalės valdybos" ir nacionalinių skyrių. Unijos viršūnės vis griežčiau kontroliavo nacionalinių jos leidinių kryptį.

Tokiomis sąlygomis "Darbo" redaktoriumi apie 1920 m. gruodžio mėn. tapo Margareta Kavaliauskaitė-Undžienė. Nuo pat savo redaktorystės pradžios iš unijos vadovybės pusės ji patyrė įvairius suvaržymus. Unijos nariai lietuviams jautė susidarančią sunkią situaciją—gilėjančius redaktorės konfliktus su unijos vadovybe, kuri kaip nurodė "Laisvė", "deda didėliausių pastangų, kad "Darbas" pakliūtų į smalavirių rankas" (Lietuviai kriaučiai ir unijos viršininkai.—"L.", 1921, saus. 5).

Dėl nepakenčiamų veiklos sąlygų, M. Undžienė, suredagavusi tik tris "Darbo" numerius, nuo 1921 m. pradžios buvo priversta pasitraukti iš redaktoriaus pareigų.

"Priimdama redaguoti "Darbą"—rašė ji 1921 m. pareiškime "Žodis draugams siuvėjams",—maniau vesti tą laikraštį taip, kad jis neštų tikrą naudą darbininkams" ("L.", 1921, saus.

8). Tačiau, M. Undžienės žodžiais, unijos "generalė valdyba" norėjusi iš "Darbo" padaryti centrinio organo "Advance" kopiją. Unijos vadovai ypač buvo nepa'enkinti originaliais "Darbo" straipsniais ir juos cenzūravo: kiekvieną šio laikraščio numerį reikėjo nešti į "generalį ofisą" ir apibūdinti ten idėtų raštų turinį.

Nesutikusi redaguoti "Darbo" laikraščio unijos reformistinėms viršūnėms palankia ir pagaidaujama dvasia, M. Undžienė paliko redaktorės pareigas.

"Unijos viršininkų įrankis"

Kurį laiką manyta, kad laikraštis dėl redaktorių stygiaus bus priverstas sustoti, tačiau jo redaktoriais buvo surastas tūlas V. Poška.

"Turiu prisipažinti—rašė jis "Darbe" (1923, saus. 26), kad kaipp laikraštiniui man stoka Tauro, o ypač Bimbos ir Undžienės gabumų . . ." Bet ne laikraštiniuko sugebėjimai rūpėjo unijos viršūnėms. Jiems reikėjo jų interesams paklusnaus redaktoriaus. Tokiu "unijos viršininkų įrankiu" 1921-1924 m. laikotarpiu ir buvo "Darbo" laikraštis, redaguojamas V. Poškos.

Savo pažiūromis ir pozicijomis šis "Darbo" redaktorius buvo dešiniųjų socialistų žmogus, po LŽS skilimo (1919 m.) likęs P. Grigaičio, S. Michelsono, Kl. Jurgelionio tipo socialistų pusėje. "Ten tai ir linksta jo dūšėlė"—rašė "Laisvė" (1922 spalio 17).

Pasižadėjęs jo žodžiais "ginti ir skelbti Amalgameitų unijos interesus", V. Poška paklusniai vykdė unijos reformistinę politiką, esme tarnaujančią valdančiosios buržuazijos interesams. Jo straipsniai "Darbe" (Pvz., "Nepadori agitacija", 1923, spalio 5; "Darbo unijos ir visuomenė", 1924, rugs. 5" ir kiti) rodė unijos viršūnėms pataikaujančią redaktoriaus ir "Darbo" kryptį.

Kai kuriais klausimais (Tarybų Rusijos atžvilgiu "Darbas" dargi užėmė griežtesnę priešišką liniją, negu unijos vadovybė. V. Poškos redaguojamas laikraštis—nurodė "Laisvė",—"visa savo dvasia nusistatęs prieš Tarybų Rusiją" ("L.", 1922, lapkr. 24).

Tarptautinio darbininkų judėjimo atžvilgiu "Darbas" palaikė Antrąjį Internacionalą ir reformistines darbininkų partijas (žr. "Darbas", 1923, birž. 1).

Priešiška V. Poškos redaguojamas siuvėjų laikraštis sutiko kairiosios JAV darbininkų unijos—Darbo unijų švietimo lygos—įsikūrimą

ir jos veiklą ("Darbas", 1922, lapkr. 29; 1923, bal. 6 ir kt.).

Revoliucingai nusiteikę unijos nariai lietuviai reikalavo, kad V. Poška būtų atstatydas. A. Bimba, diskutuodamas su "Darbo" redaktoriais, nurodė, kad jis—sąmoningai ar nesąmoningai, bet objektyviai savo redaktorine veikla tarnauja "darbdaviams, o ne darbininkams" ("Laisvė", 1923, rugs. 1). Unijos nariai kaltino V. Pošką už tai, kad jis "Darbą" panaudojo "ne kovai prieš išnaudotojus, o kovai prieš kovojančius darbininkus" ("L.", 1924, rugs. 18).

"Darbą" redaguoja L. Prūseika

Nuo 1924 m. rugsėjo 19 d. Nr. 19 "Darbo" redaktoriais stoja Leonas Prūseika. Jis jau iki tol buvo susipažinęs su lietuviu siuvėjų gyvenimu, dalyvavęs jų lokalių susirinkimuose, kalbėjęs streikuojantiems siuvėjams, "Laisvėje" nesyki rašes apie jų kovą už savo teises (L. Prūseika. Pareiškimas.—"Darbas", 1924, gr. 19, Nr. 25).

L. Prūseika iš karto pasuko laikraštį esme skirtinga kryptimi, negu redaktoriaujant V. Poškai. Antai, "Darbe" įvedami specialūs skyreliai "Iš Sovietų Rusijos", "Iš Lietuvos", "Mokslas ir technika" ir kt. Į laikraščio bendradarbius buvo pritraukti žinomi kairieji publicistai ir rašytojai, kaip V. Čibiras-Svenčioniškis, R. Židžiūnas, K. Bizauskas (Saulės Brolis) ir kt.

Laikraštis nesiribojo tik šios unijos reikalais. Kaip nurodė L. Prūseika, jam rūpėsianti ir "bendroji darbininkiška politika" (Lietuviams amalgameitams—"Darbas", 1924, rugs. 19). Ši laikraščio "bendroji darbininkiška politika" buvo paremta klasinės kovos ir proletarinio solidarumo principais.

Tai ryškiai atsispindėjo "Darbo" požiūryje į Tarybų Rusiją. Editoriale "Amalgameitų unija ir Sovietų Rusija" buvo atvirai išdėstyta palanki, pritariama laikraščio pozicija pirmosios socializmo šalies atžvilgiu ("Darbas", 1924, lapkr. 14). Laikraštyje buvo daug ir palankiai rašoma apie Tarybų Sąjungos gyvenimą.

Tikro patriotizmo ir darbininkų solidarumo idėjomis buvo paremta ir "Darbo" raštai apie Lietuvą. Medžiaga iš Lietuvos demaskavo buržuazijos, ypač klerikaliųjų sluoksnių reakcinę politiką gimtajame krašte (žr. "Darbas", 1924, lapkr. 28 ir kt.).

Tokią "Darbo" liniją priešiška sutiko buržuazinės krypties lietuviški laikraščiai ("Vienybė", "Tėvynė" ir kt.) bei dešinieji unijos sluoksniai.

IKI ALTORIAUS IR NUO JO

BRONIUS JAUNIŠKIS

Mes žinome apie paveldėjimo reikšmę, genų kodus, auklėjimo įtaką, aplinkos svarbą žmogaus formavimuisi. Tačiau kiekvienas žmogus, galima sakyti, išauga atskira individualybe. Tai patiriame skaitydami neseniai Tarybų Lietuvoje pasirodžiusią Algimanto Žilinsko autobiografinio pobūdžio knygą "Žemės šauksmas".

A. Žilinskas gimė tarnautojų šeimoje. Vokiečių okupacijos metais baigė pradinę mokyklą, o 1952—vidurinę. Šeimoje jis patyrė dvipusišką auklėjimą. Senelė ir motina stengėsi, kad Algimantas išaugtų religingas, o tėvas—priešingai. Tačiau, anksti netekus tėvo, jo auklėjimą nulėmė motinos auklėjimas. Baigęs vidurinę mokyklą, A. Žilinskas įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Mokymosi metu buvo pakviestas į tarnybą tarybinėje armijoje (1954-1957). Atlikęs tarnybą, jaunuolis grįžo į kunigų seminariją, kurią 1959 baigė ir buvo išventintas į kunigus. Kunigo pareigas ėjo Alytaus, Lazdijų rajonuose. Kurį laiką pasidarbavęs ir praradęs religiją, atsisakė savo profesijos ir pradėjo naują gyvenimą darbininku. 1963 metais A. Žilinskas įstojo į Kauno

politechnikos instituto Vilniaus filialą, kurį 1969 metais sėkmingai baigė, įsigydamas inžinieriaus elektriko specialybę, kuo dabar ir dirba Vilniuje.

Knyga "Žemės šauksmas"—autorius gyvenimo veidrodis, kuris tiksliai, harmoningai, be išgalvotų, sukurtų literatūrinių vingių, prasideda nuo vaikystės, iki altoriaus ir nuo jo. Nežiūrint tai, kad knyga savo sumanymu nėra nauja (autobiografinės knygas parašė buvę kunigai J. Ragauskas, S. Markonis, A. Pagarckas), tačiau kiekvieno autoriaus knygos originalios. A. Žilinskas knygos "Žemės šauksmas" įžanginiame žodyje rašo: "Knygoje nerasite filosofinių svarstymų apie religiją ir katalikybę, katalikų bažnyčios doktrinos ir praktikos gilesnės analizės ir kritikos—tų svarstymų, kurie yra neišvengiami, vykstant pasaulėžiūros pasikeitimui, ir kurių, suprantama, buvo. Manau, kad šie klausimai pakankamai giliai išnagrinėti kitose šį kelią nuėjusių autorių knygose". A. Žilinskas, įsmeninęs personažu Vidmantą Valeiką, jautriai vaizduoja jo jausmų ir proto evoliuciją, nagrinėja vidinius moralinius prieštaravimus, veržimasi į pažinimą. Vidmantas siekia kantriai, atkakliai, pasirenkant paties autoriaus atrastą tiesą.

Tuo tarpu lietuviai—unijos nariai—džiaugėsi susilaukę tikrai darbininkiško laikraščio. "Kriaučiai—rašė "Laisvė",—labai patenkinti juo ("Darbu"—A. A.) ne tik literatiniu žvilgsniu, bet ir jo turtingumu, žiniomis. Visi sako, kad dabar tai tikras organas unijistų narių" ("L.", 1924, spalio 20).

Trūksta L. Prūseikos redaguoto "Darbo" komplektų. Tat sunku tiksliai nustatyti iki kada jis redagavo šį laikraštį. Pagal L. Prūseiką "Darbo" redaktoriumi jisai buvęs 1924-1926 metais.

* * *

Tolesnis "Darbo" laikraščio kelias dar tyrinėtinas. Šį darbą apunkina laikraščio komplektų stoka Lietuvoje. Tat kol kas nėra tiksliau žinoma iki kokių metų šis leidinys ėjo. Vienais duomenimis jis nustojęs gyvuoti 1929 m., kitais—1933 m.

Cia trumpais bruožais apžvelgėme jo 1918-1926 metų laikotarpį, ypač jo leidimo tarpus, kurie susiję su A. Bimbos, V. Tauro, M. Undžienės, L. Prūseikos redaktorine veikla.

Prieš išvažiuojant į kunigų seminariją, Vidmantas pamilo mergaitę. Jų jaunatvišką, nuširdžią draugystę nutraukė jaunuolio pasiryžimas "dievui tarnauti". Autorius pabrėžia, kad žmogiškus jausmus ir prigimtį laikinai nugali idealistinė filosofija, kuri iškelia aklą tikėjimą, o aklas tikėjimas, tai dogma. Vidmantas seminarijoje pasitenkina vien tikėjimu: "Noriu būti kunigu todėl, kad noriu vesti žmones į dievą ir tikėjimą, nes tik tikėjimas žmogų padaro gerą. Netikintis žmogus kažkuo panašus į gyvulį". Tačiau, atlikdamas karinę tarnybą ir susitikdamas su įvairių įsitikinimų ir tautybių žmonėmis, Vidmantas pirmąkart susimąsto, sprenddamas gėrio koncepsiją. Iki tol jis galvojo, kad geras žmogus gali būti tik tikintis žmogus, o dabar savo nuomonę pradėjo keisti. Sugrįžęs į kunigų seminariją, kritiškiau pradeda žiūrėti į religines dogmas: "Jeigu sutiksi, kad dievas visa žinantis ir visagalys, ko ir negalima nepripažinti, nes tai—dogma, tuomet jis, sutverdamas žmogaus sielą, žino, kas jo

laukia, ir nulemia jos likimą. O jeigu jos laukia amžinoji kančia? Tai juk irgi dievo sprendimas". Toliau Vidmantas vėl mąsto, kad pagal dievo žodį nelieka vietos žmogaus laisvai valiai" . . . ir žmogus—tik žaisliukas dievo rankose".

Taip pamažu Vidmantui bręsta kritiška mintis idealistinei filosofijai ir dogmoms. Tačiau jis tebesiblaško, kritinis brendimas ir pažinimas ne taip greit pasiekiamas. Vidmantas nepaprastai kenčia, pasiūlęs pašalinti klieriką šviesiaplaukį Aliuką. Jis, kaip klierikas vyresnysis, vykdė seminarijos discipliną ir "dievo žodžio" reikalavimus. Pabučiavo jo dėka pašalintą draugą ir jam suskaudo širdį", "Kaip Judas!" Ir tarė širdyje viešpačiui: "Aš tik tavo valią vykdau . . ." Toliau Vidmantas skaudžiai samprotauja: "O kuo Judas blogesnis? Juk jis taip pat vykdė dievo valią, numatytą atsipirkimo plane".

Vidmantas nori būti teisingas ir ieško pateisinimo.

Skaitytojui kyla užuojautos mintys, sekant Vidmanto dvasinį prieštaravimą, jo blaškymąsi, kančios ir abejingumo užuomazgą. Jis nuolat klaidžioja tomizmo (pradininkas Tomas Akvinielis 1225-74 m.) filosofijoje, skaitydamas, kad ši filosofija, tai dievo pažinimas. Tačiau Vidmantas vis dažniau ir dažniau suabejoja visagalystės, gerumo, teisingumo ir žmogaus "nuo dievo" laisvos valios problema.

Kunigavimo metu Vidmantui greitesniais tempais ima ryškėti gyvenimo prasmės spalvos, dogmų beprasmiškumas, jame vis dažniau pabunda gyvas žmogus, tikrasis gamtos tvarinys. Jis jau pradeda protestuoti, sakydamas sau, kad jam nereikia šventųjų rimties, kad nori pajusti pasaulio prisilietimą prie savo širdies. Kunigas gyvai pajunta, kad visuomenės amžinume—jo amžinumas. Vidmantas sako: "Noriu jį gyslomis srūvantį kraują, sklidiną ugnies ir laisvės! . . ." Jis jaučia, kad žemiškas visatos šauksmas užima daugiau vietos, negu dieviškasis. Galų gale jis išdrįsta sau pasakyti, kad geriau numirti, negu gyventi save ir kitus apgaudinėjus.

Palaiptai, pamažu, lyg labai duobėtu keliu Vidmantas pasiekia proto brandumą. Be didelės tragedijos, be patoso, be ižėdinėjimų jis ramiai ir tyliai nusivelka sutaną, nusivelka amžinai. Pilnai suvokia, kad gamtos viršūnė—žmogus. Kad materija ir visata yra amžina, kad jos kūrime dievui nebuvo kur įsikišti. Vidmantas įsijungia į pilną, gyvybingą pasaulietiška

gyvenimą, sukuria šeimą ir yra laimingas. Jis mąsto: "O visgi nuo kada norėčiau save laikyti ne kunigu? Turbūt nuo tada, kai pirmą kartą išdrįsau dogmą pavadinti nesąmone ir nepuoliau ant kelių".

A. Žilinsko knyga "Žemės šauksmas" parodo žmogaus jausmų ir proto periferijas, kovą su savimi, pergalę prieš save, o ta pergalė pergaltvota ir prasminga.

Pranas Raščius

BALADĖ APIE PLIKAKALNĮ

Juzuk, vaikystės mielas drauge,
ant Plikakalnio palydek —
ant to aukščiausio mūsų kalno,
ant to šviesiausio mūsų kalno,
kur tik asiūkliai tešiugždėjo
ir smilgas šnarino pietys.

Atsimeni, pačioj viršūnėj
žiojėjo žvyrdubė maža,
tarytumei akis geltona,
sugėrusi mėnulio šviesą,
prikritus mirgančių žvaigždžių.

Iš jos tėvai mūs sėmė smėlį
ir smulkias kvarco žvaigždeles,
ir vežė į kiemus sodybų,
ir barstė prieš kiekvieną šventę
takus, kuriais bėgiojom mes.

Takus, kuriais abu išėjom
ir savo tėvus išlydėjom
iš savo žemės ir namų —
taip artimų ir tolimų. . .

Todėl, Juzuk, mielasis drauge,
ant Plikakalnio atkeliauk —
ant to gražiausio mūsų kalno,
ant to brangiausio mūsų kalno,
ant to švenčiausio mūsų kalno
vaikystės tolimoj šaly. . .

Tenai žvaigždelių prisirinkę,
abu nueisim į kapus,
jomis per naktį nubarstysim
kiekvieną taką ir takelį,
kur vaikšto mudviejų tėvai.

Sakai, kad negali ateiti. . .
Kad iš anapus niekas dar
ir niekada dar nesugrįžo
į tolimą vaikystės šalį,
į savo kiemą ir namus.

Tai kaip žvaigždžių aš prisisemsiu
ir padabinsiu naktį tamsią,
jei ant to kalno be tavęs
manęs nieks kitas nenuves. . .

POETAI DAINUOJA REVOLIUCIJĄ

JUOZAS MACEVIČIUS

Pavadinti šią knygą jubiliejiniu leidiniu yra visos prielaidos. Ir kartu giliai žmogiška ir kasdieniška yra jos dvasia. Tai pajunti iš karto, nes kiekvienas naujas eilėraštis tarsi atkartoja tave patį. Ir atkartoja ne šiaip sau, o verčia dėl daug ko susimąstyti, daug ką pervertinti, prie daug ko grįžti iš naujo.

Retai pavyksta tokio pobūdžio leidiniuose sukurti tokį sudėtingą mūsų pasaulio paveikslą. Juk toks didelis būrys mūsų poetų sprendžia tokią neapbrėpiamą temą kaip Spalio revoliucija. Be abejonės, reikia iš karto šiltą gerą žodį pasakyti knygos "Spalio žvaigždės" sudarytojams, kurie surado kažkokią gerą vidinę šios knygos kompoziciją. Tačiau pagrindinė priežastis turbūt yra ta, kad kiekvienas poetas sprendžia Revoliucijos temą su didele atsakomybe, pasverdamas kiekvieną žodį ir vaizdą.

Daugelis šių eilėraščių ir skaityti, ir ne kartą girdėti literatūros vakaruose, per radiją ar kitokiomis progomis. Ir jeigu jie kažkaip naujai ir stipriai nuskambėjo šioje knygoje, tai, be abejonės, kalba apie be galo stiprų vidinį užtaisą, kurio iš karto net nepastebėsi ir nepajausi, tačiau kuris padeda išlaikyti eilėraščių gyvybę ir veiksmingumą. Aš jau nekalbu apie geriausius mūsų poezijos meistrus: tai būdinga visos šios knygos autoriams, nežiūrint kūrybinio braižo skirtumų.

Knyga pradedama nemirtingais Juliaus Janonio eilėraščiais, kupiniais iš tiesų galingo Revoliucijos gausmo ir rūščio. Tai ir maištingasis "Kalvis", ir "Pūslėtosioms rankoms", ir nenusakomai iškilmingas, šviesios muzikos kupinas "Naujas rytas". Ir turbūt vienas tragiškiausių poezijos istorijoje eilėraščių "Ave, vita, moriturus te salutet", kuriame kaip galinga antitezė gyvenimo tragizmui nuskamba gyvenimo meilės kupinas revoliucionieriaus tikėjimas šviesia ateitimi:

Su savim nešuos ir meilę
Taip mergelės, taip pasaulio,
To plataus, dailaus pasaulio,
Ką it pumpuras da sprogsta.

"Spalio žvaigždės". Eilėraščiai. Vilnius. "Vaga", 1977. 351 psl.

Nesulaukiau jo pražystant,
Bet, širdy užsiauginęs,
Žengdamas į šaltą kapą,
Sveikinu jį greit bujosiant.

Skaitydamas šias eilutes iš naujo pagalvoji, koks taurus ir šviesus turėjo būti mūsų proletarinio dainiaus vidinis pasaulis, kad jis pačią juodžiausią gyvenimo minutę sveikino naują socializmo pasaulį, nė sekunde nesuabejodamas jo suklestėjimu ir ta šviesia dalia, kuri kartu su juo aušo milijonams pažemintųjų ir nuskriaustųjų.

J. Janonio poeziją kaip Revoliucijos priesaką nešė per gyvenimą lietuvių proletariniai poetai, patyrę ir pergalės džiaugsmą, ir pralaimėjimo kartėlį. Kai Tarybų Rusijoje nugalėjusi Spalio revoliucijos liepsna buvo užgniaužta Lietuvoje, ilgam laikui įsiviešpatavo slogi reakcija. Galbūt todėl jų posmuose naujo socialistinio gyvenimo vaizdai taip susipynę su raginimu į kovą, persunkti tikėjimu galutine pergale. Gal todėl Andrius Dabulevičius nesvyruodamas sako, kad "Revoliucija—mūsų amatas", gal todėl Bronius Pranskus-Žalionis apdainuoja komunarų mirtį, pabrėždamas jų tikėjimą rytojumi net prie kapo duobės. Gal todėl tokie kupini tikėjimo Revoliucija Alekso Maginsko žodžiai:

—Pasauli senas, žūk, prapulki!—
rašai žaibinga ugnimi.
Kalėjimas subyra dulkėm,
Kada alsuoti tu eini.

Nedideliu lietuvių proletarinių poetų kūrybos pluošteliu gražiai ir prasmingai pabrėžtas jų indėlis į lietuvių poezijos revoliucionizavimo procesą, kuris vis plačiau ir plačiau apėmė ją ir paliko ryškius pėdsakus daugelio pažangių mūsų poetų kūryboje. Žinoma, mes taip pat negalime pamiršti, kad didelį vaidmenį šiame procese suvaidino rusų tarybinė poezija, kuri įvairiais keliais pasiekdavo Lietuvą. Pagaliau Spalio Revoliucija sukėlė audringus procesus viso pasaulio tautų literatūroje, ir tai taip pat paliko savo pėdsakus mūsų poezijoje.

Tačiau savaime supranta, kad didžiausią poveikį darbo žmonių išsivadavimo judėjime turėjo ta poezija, kuri aiškiausiai ir supranta-

miausiai kalbėjo apie neseniai pražusios laisvės kovas, kvietė sukilti prieš išnaudojimą ir spaudą. Pagaliau nemažą vaidmenį vaidino ir tas faktas, kad naujajame socializmo pasaulyje buvo stengiamasi sudaryti sąlygas ir lietuvių tautos sūnams dirbti kūrybinį darbą. Mano nuomone, skyrių "Revoliucijos gausmas", be Salomėjos Nėries eilėraščių "Matrosai meta inkarą" ir "Audrom apjuosim žemę", galėjo papildyti ir kai kurie to meto Kazio Borutos, Petro Cvirkos, Kosto Korsako ir Antano Venclovos kūriniai. Tai būtų ne tik pailiustravę ir praturtinę ieškojimų amplitudę to meto pažangiojoje poezijoje, bet ir suteikę progą naujai juos perskaityti, paieškant sąsąukų tarp jų ir viso pasaulio pažangios poezijos, o gal ir su šiandienine mūsų poezija.

Knygos skyriai "Į Spalio erą" ir "Vardan pasaulio ateities" atskleidžia mums platų ir sudėtingą Revoliucijoje atsinaujinančio pasaulio ir žmogaus paveikslą. Čia tarsi palaipsniui priartėjama prie dabarties, pereinant sunkių išbandymų kelią. Čia tarsi parodyta sudėtinga žmogaus evoliucija įnirtingų mūsų ir didžiųjų darbų sukuriuose. Ir galbūt ne tiek svarbūs istoriniai sukrėtimai ir lūžiai, kiek tikėjimas tarybinio žmogaus kūrybinėmis galiomis, amžina Revoliucijos idėjų trauka.

Visiškai kitaip šiandien skamba tokie kūriniai kaip Balio Sruogos "Lietuvos keliu", o ypač Vinco Mykoliaičio-Putino eilėraščiai, skirti Spaliui. Tarsi jauti, kaip poetui buvo būtina po sunkių pergyvenimų dar kartą grįžti prie Revoliucijos idėjų, kad jis kartu su išsilaisvinusia iš fašistinio košmaro liaudimi galėtų tvirtai pasakyti:

Ne, nepraeis be prasmės Spalio dienos!
Ne, nesustings be gyvybės širdis!
Kraujo ugnivietėj grūdintas plienas
Vartalios sėjai derlingas velėnas,
Dirvoj nušveitęs rūdis.

Vargu ar galima vertinti tokias eilutes kaip gražią poetinę deklaraciją. Tai eilutės, išreikšiančios tikėjimą nauju gyvenimu, žmogum, kūryba. Pagaliau prie Revoliucijos temos vienu ar kitu aspektu visais laikais grįžo įvairių kartų ir įvairių braižų mūsų poetai. Tai, matyt, nuolatinis savęs patikrinimas, savo santykio nustatymas su istorija ir laiku, nes be šių elementų negalima įsivaizduoti kūrybos esmės ir prasmės, tiesiog savęs kaip menininko. Ir šis patikrinimas kiekvieną kartą vyksta pačiais aukščiausiais ir švenčiausiais kriterijais, kaip

neužmirštamame Vlodo Mozūriūno eilėraštyje "Revoliucinė naktis", kai iš tolimos praeities atėjęs klausimas nukreipiamas tiesiai į amžininko širdį ir sąžinę:

Aštuoniolika plaukia karstų,
Pasiūbuodami maršui į taktą,
Ir lyg klausia kiekvienas:—O tu
Ką veikei revoliucinę naktį?

Kur buvai, kada prieš ranka
Iš kulkosvaidžio taikė į širdį
Ir pasieniais žudikai slenką
Revoliuciją rengęs nutildyt?

Į tuos pačius klausimus reikalauja kiekviena iš mūsų atsakyti ir Pauliaus Sirvio eilėraščių ciklas "Tave iš amžių nešėm", ir Algimanto Baltakio "Komunisto kraujas", ir Mykolo Karčiausko "Komunistų odė", ir daugelio kitų poetų eilėraščiai. Nekartodami vienas kito, kiekvienas savaip, kitu aspektu, bet visu griežtumu.

Matyt, be šių klausimų negalima išsiversti, kiekvienas istorinis etapas kelia juos savaip, tačiau jie visada lieka centre. Ir tai patvirtina ne vien tik mūsų poezijos patirtis: jie skamba kiekvienos tautos kūrybiniame žodyje, nes šiandien neįmanoma gyventi, nenustačius savo santykio su Revoliucija kaip aukščiausia tiesa gyvenime, kovoje, mene. Alfonsas Maldonis eilėraštyje "Revoliucija" sako:

Jinai ne vienas žygis ir ne vienkartinė kaina.
Ji kaip gyvybė—kol žaizda kraujuos . . .
Iš revoliucijos jau niekas nepareina.
Vien žūna. Vien išduoda. Ir netenka jos.

Galbūt už tai, kad ji kaip tik tokia, todėl tiek daug niuansų slypi daugelyje iš pirmo žvilgsnio tarsi ir pasikartojančių eilėraščių, ir kaip tik ta kiekvieno poeto įtampa, sprendžiant Revoliucijos temą, gelbsti nuo monotoniškos, įneša kažką naują į jos sprendimą ir verčia ieškoti naujų aspektų. Todėl kartais net keista, kad poetas, kurį tariasi gerai pažįstas, prakalba visai kitaip, ir tavęs tai nestebina, o atrodo, kad jis taip ir turi rašyti.

Kažkokiu netikėtu, aštriu kampu man atskleidė Robertas Keturakis, Algimantas Mikuta, Marcelijus Martinaitis, Eduardas Seledionis. Tiesa, daugelis šių autorių eilėraščių skaityti, tačiau, matyt, kiekvienas iš jų įgavo kažką naujo visos knygos kontekste. O tai jau aiškus knygos ir, be abejonės, tų pačių eilėraščių privalumas.

Daug gera galima pasakyti apie kiekvieną poetą, kuris atstovaujamas šioje knygoje. Tačiau aš norėčiau pacituoti vieną Justino Marcinkevičiaus posmą iš poemos "Revoliucija":

Jūs turit praeiti
Pirmąją didžiųjų arimų vagą
Ir pirmuosius Tarybų dekretus apie
žemę ir taiką
Išmokyti atmintinai,—
Tik tada mes, ieškodami savo šaknų,
įeisim į ugnį.

Man rodos, kad kiekvienas šios knygos autorių visų pirma ir ieškojo savo šaknų. Todėl toks didelis, spalvingas ir sudėtingas šios knygos pasaulis. Todėl eilėraščiai apie Lenina, Revoliuciją, Tėvynę artimi ir brangūs savo esme, bet kažkuo skirtingi, nes kiekvienas poetas sugebėjo pažvelgti į juos savaip. Gal

todėl kiekvienam brangus Lenino paveikslas, visai kitom spalvom nupieštas Antano Jonyno ir Justino Marcinkevičiaus. Gal todėl tokie paprasti ir aiškūs Vytauto Rudoko posmai tarsi siejasi su sudėtingomis Eduardo Mieželaičio eilutėmis iš "Eros". Ir kažkaip papildo, praturtina, susilieja vieni su kitais.

Sioje knygoje tiek gero sudėtingo paprastumo ir paprasto sudėtingumo. Ir visa tai jungia kažkokia gera harmonija, kai unisonu skamba ir paprastos, ir sudėtingos tiesos. Man rodos, kad, užvertęs paskutinį "Spalio žvaigždžių" puslapį, aš nebaigiau, o tik pradėjau didelę kelionę į visiems mums brangų ir sudėtingą Revoliucijos pasaulį. Ir aš nuoširdžiai džiaugiuosi, kad nuolatots jame jaučiu šalia savęs gerus mano bičiulius. Ir gyvuosius, ir mirusiuosius. Kitaip ir būti negali: tai—Revoliucijos pasaulis, tai Revoliucijos kelias.

Žemė atskleidžia tūkstantmetes paslaptis

S. VAINTRAUBAS

Spėliojimus, kad metalas Lietuvoje buvo lydomas jau pirmąjį tūkstantmetį prieš mūsų erą, patvirtino naujausieji archeologų radiniai. Tyrinėdami Utenos rajone Narkūnų piliakalnį, mokslininkai pirmą kartą Lietuvos teritorijoje aptiko žalvario amžiaus metalo apdorojimo vietą. Apie tai, kad čia buvusi liejykla, liudijo kasinėtojų rasti samteliai, liejimo formos, krosnelių liekanos.

Nemaža kitų tūkstantmečių paslaptių atskleidė žemė per palyginti trumpą laikotarpį—paskutiniuosius trisdešimt metų, kai archeologija Lietuvoje, lygiai kaip ir kiti mokslai, įgavo platų mastą. Ligi tol žemės saugomą istorijos knygą mėgindavo "skaityti" tik pavieniai entuziastai.

Išvadavus Lietuvą iš hitlerinių grobikų, jau 1948 metais respublikos Mokslų Akademijos Istorijos institute buvo įsteigtas Archeologijos sektorius, kuris drauge su Vilniaus universiteto muziejinkystės katedra pradėjo pirmuosius tyrimus—mokslininkų bei studentų būrelis ėmė kasinėti Linksmučių senkapį prie Pakruojo. Kiek vėliau organizuota ir pirmoji žvalgoji ekspedicija į Žemaitiją. Tuo metu buvo

vos keturi šios mokslo šakos specialistai—P. Tarasėnka, P. ir R. Kulikauskai, R. Jabonskytė.

Nuo to laiko prabėgo trys įtempto darbo dešimtmečiai, apvainikuoti svariais Lietuvos istorijai radiniais. Nuodugnai iširta daugiau kaip 400 paminklų—beveik visų pilių teritorijos, pilkapynai, senkapiai, akmens amžiaus stovyklos, geležies amžiaus gyvenvietės, apeiginės vietos ir kt.

Išaugo didokas archeologų būrys. Susikūrė taip pat visa sistema organizacijų, besirūpinančių archeologinių paminklų išaiškinimu, tyrimu ir apsauga. Tai—aukštosios mokyklos, Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos, taip pat Kauno ir Trakų istorijos bei visa eilė kraštotyros muziejų, Kraštotyros ir paminklų apsaugos draugija, Paminklų konservavimo institutas. Apie darbų mastą bei jų rezultatus kalba ir tai, kad radiniams apžvelgti paruošta ir išleista apie 30 monografijų. Pasirodė taip pat stambūs mokslo veikalai—"Lietuvos archeologijos bruožai", pernai baigtas leisti keturių tomų "Lietuvos archeologijos atlasas".

— Siame veikale,—pasakoja Istorijos institu-

to Archeologijos sektoriaus vadovas Adolfas Tautavičius, — pirmą kartą susisteminta mokslininkų sukaupta turtinga stebėjimų medžiaga. Pirmajame tome, pasakojančiame apie akmens ir žalvario amžiaus paminklus, nurodyta 800 to meto stovyklų Lietuvoje. Beveik 900 objektų figūruoja antroje knygoje, skirtoje mūsų krašto piliakalniams. I-XIII amžių pilkapynus bei senkapius apibūdina trečiasis atlaso tomas. Jame suminėta 850 objektų. Ir, pagaliau, ketvirtoji knyga, apžvelgianti daugiau kaip 10 tūkstančių geležies amžiaus radinių. Iš viso šiame veikalė, viename didžiausių šios rūšies veikalų Tarybų Sąjungoje, išspausdinta 120 žemėlapių.

Ne tik mokslo veikaluose atsispindi sukaupta medžiaga: pagausėjus radiniams, kone visuose respublikos muziejuose įrengtos turtingos archeologinės ekspozicijos. Visa tai padeda geriau pažinti praeitį, mūsų protėvių kultūros įvairumą, socialinių ir etninių procesų sudėtingumą.

Daug vertingų radinių tyrinėtojai aptiko Kaukų piliakalnyje; čia rasta geležinių darbo įrankių, ginklų. Narkūnų piliakalnyje mokslininkai ištyrė įdomius fortifikacinius įrengimus, gavo naujos medžiagos apie gyvenvietės išplanavimą. O kasinėdami Maišiagalos piliakalnį, sužinojo nemaža įdomaus apie to meto žemdirbystę.

Ilgai ir rūpestingai slėpusi žemė atidavė žmogui taip pat senovinių monetų lobius, pasakojančius, be kita ko, apie mūsų krašto prekybos ryšius su kitomis Rytų bei Vakarų Europos šalimis. Šiuos ryšius, jų geografija, nustato taip pat aptikti įvairūs dirbiniai.

Daug vertingo mokslininkai sužinojo, kasinėjant senamiesčių teritorijas. Lietuvoje turime aštuonis senamiesčius—Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Kėdainiuose, Trakuose, Biržuose, Kražiuose, Veliuonoje. Archeologai padėjo nustatyti jų ribas, praturtinti žinias apie architektūros paminklus, miestiečių materialinę kultūrą. Paaikėjo, kad Vilniaus žemutinės pilies teritorija jau tryliktojo amžiaus viduryje buvo tankiai užstatyta mediniais pastatais. Taigi, Vilnius tapo miestu daug anksčiau, negu jis paminėtas oficialiame dokumente. O žmonių stovykla čia buvusi jau akmens amžiuje . . .

— Nusibrėžėme nemažus planus ateičiai, — pasakoja A. Tautavičius. — Tad mokslininkų prakalbinta žemė kas kartas atskleis vis naujus bei ryškesnius istorijos puslapius.



V A C Y S R E I M E R I S

Ir kada nors žmogus

... ir kada nors žmogus,
stebėdamas,
kaip skleidžias pumpuras,
kaip raskiloj rasa
sukrauna deimantą,
kaip žaidžia vilnys ežero plataus;
žavėdamasis minute palaiminta,
kaip žyd: sodai
tartum sapnas trumpas
ir kaip po šlamancio
pavasario lietaus
dangus vaivorykštės dažus palieja;
žmogus,
gėrėdamasis balkšvame ryte
jo mylimos moters svajingu liemeniu,
lakštingalos daina
ir gelsgana bite,
po žiedą juvelyriškai benardančia;
žmogus,
nustebdamas kiekvieną kartą
žvaigždėtu snaigės kristalu
ir žemuoge, kada ją gardžią
ir kvapnią atveda takai šilų;
žmogus,
matydamas, kaip tyliai verda
šaltinių gėlmės, kaip aukštai,
arti prie saulės, čiulba vyturys
ir sveikina artojo rankų duoną,
kaip pro gimdyklos praviras duris
pasauliui vėl naujagimį paduoda; —
žmogus,
žinodamas, jog jau visi kraštai
kalavijus ir arklus krosnyse išlydė, —
n e p a t i k ė s ž m o g u s,
kad žemės grožis,
džiaugsmas
ir gyvybė,
tokie, kaip mato jis,
kaip jaučia ir kaip žino —
galėjo kažkada gyvuoti
šalia... bombos,
kuri planetą,
giltinės glėbiu apgobus,
grasino užmigdyt
miegu
ant amžių amžinu...

IŠ LITERATŪROS ISTORIJS

KĘSTUTIS BALČIŪNAS

Sunku buvo lietuviams siekti mokslo po 1863 metų sukilimo prieš caro valdžią pralaimėjimo. Atsiųsti iš Rusijos valdininkai slopino lietuvių kultūrą, tautinį sąmoningumą, spaudė žmones. Nepaisant visų sunkumų pirmas iš Suvalkijos kaimo valstiečių inteligentų buvo gydytojas ir rašytojas Vincas Pietaris. Jį pagrįstai galime laikyti lietuviško istorinio romano tėvu. Jis pirmasis parašė lietuvišką romaną lietuvių tautos kovų su pavergėjais tema.

Vincas Pietaris gimė 1850 m. spalio 9 d. Žiurių Gudelių sodžiuje, skaitlingoje valstiečio šeimoje. Iš pradžių jis mokėsi gimtinėje pas daraktorių. (Daraktoriai slapta nuo caro valdžios mokė vaikus lietuviškai). Vėliau mokėsi Marijampolės keturklasėje mokykloje, o nuo 1865 m. Suvalkų berniukų klasikinėje mokykloje. Čia jis susidomėjo savo tautos bei krašto istorija, skaitė ta tema knygas, klausėsi senelių pasakojimų. 1870 m. birželio 17 d. baigė gimnaziją ir įstojo į Maskvos universitetą. Mokėsi labai gerai ir 1875 m. baigė universitetą labai gerais pažymiais fiziką, matematiką. Tais pačiais metais pradeda studijuoti mediciną, o po keturių metų gauna gydytojo diplomą. Dirbo gydytoju Demjansko apskrityje, o vėliau Užstiužnoj. 1889 m. į Ustiužną buvo ištremtas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, kuris su V. Pietariu bendravo. Atvykęs čia lietuviškos spaudos platintojas D. Miklius paragino jį užmegzti ryšius su draudžiama lietuviška literatūra, kuri buvo leidžiama Rytprūsiuose (nuo 1864 iki 1905 m. lietuviška spauda buvo uždrausta). V. Pietaris pradėjo bendradarbiauti Rytprūsiuose leidžiamoje lietuviškoje spaudoje. Jis peršalęs mirė 1902 m. spalio 3 d. Tai buvo žmogus, atsidavęs medicinai ir literatūrai. Tai buvo žmogus, kurio pavyzdžiu sekė daugelis jaunesnių bendradarbių. Kad padėti sergančiam, jis nesigailėjo savęs. V. Pietaris žinomas ir kaip lietuvių kalbos tyrinėtojas, mėgo muziką, meną, rinko senoviškus pinigus, planavo povandeninį laivą. Iš jo kūrinių žymiausias ir labiausiai jaunimo mėgiamas buvo romanas „Algimantas“, novelė „Spragaručio žiedas“, apysakos „Keidošių Onutė“, „Kelionės“, drama „Kova ties Žalgiriais“ ir kitas. V. Pietario kūryba turi išliekamos vertės, mėgiama. Neseniai, 1973 m. Vilniuje išleisti jo

„Rinktiniai raštai“ greitai išnyko iš knygynų lentynų.

Vienas iš žymiausių šio amžiaus pradžios rašytojų yra Vincas Krėvė-Mickevičius, gimęs 1882 m. spalio 19 d. Subartonyse. Mokėsi Merkinės pradžios mokykloje. Keturių klasių gimnazijos egzaminus išlaikė Peterburge. Du metus mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Kazanėje išlaikė gimnazijos baigimo egzaminus ir nuo 1904 m. studijavo Kijevo universitete, o vėliau Lvovo universitete. Tai didelis žodžio meistras. Jo kūryba lengvai skaitoma, greitai sudomina skaitytoją. Žymesni jo dramos veikalai „Žentas“, „Skirgaila“, „Šarūnas“ ir dabar statomi Lietuvos teatruose. O kas nežino jo „Dainavos šalies senų žmonių padavimų“, kuriuose vaizduojama lietuvių tautos kova su kryžiuočiais, lietuvių papročiai. Kūriniuose gausu palyginimų. Tai puikus žodžio meistras, į lietuvių, o kartu ir į pasaulinę literatūrą įrašęs gilią vagą—V. Krėvė—tai milžinas literatūroje. Jo raštai dabar nagrinėjami mokyklose. V. Krėvė mirė 1954 metais.

Verta paminėti Joną Murką, pedagogą ir lietuviškų vadovėlių autorių. Jis gimė 1889 m. spalio 21 d. Juodžiūnuose, Kupiškio raj. Jo iniciatyva 1920 m. Šiauliuose atidaryti parenigiamieji kursai, vėliau perorganizuoti į suaugusių gimnaziją. Jis mirė 1945 m. lapkričio 13 d. Šiauliuose. Jo kuklus, bet reikalingas įnašas į kultūros lobyną.

Visi žino Simoną Daukantą, rašytoją, istoriką, kultūros darbuotoją, švietėją. Jis gimė Kalviuose (Skuodo raj.) 1793 m. spalio 28 dieną. 1814 m. baigė Kalvarijos keturių klasių mokyklą, o 1816 m. Vilniaus gimnaziją. 1814 m. baigė Vilniaus universitetą, o 1821 m. išlaikė teisių magistro egzaminus. Rinko istorinę medžiagą Karaliaučiaus, Rygos ir kituose archyvuose. Parašė istorinių veikalų, vadovėlių, knygų su patarimais. S. Daukantas yra pirmasis lietuvis istorikas, rašęs lietuvių istoriją lietuvių kalba. Veikale „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ S. Daukantas aprašė Lietuvos istoriją iki Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto mirties. Parašė „Istoriją žemaitišką“, „Būdą senovės lietuvių—kalnėnų ir žemaičių“ ir kt. Tai buvo kruopštus ir darbštus kaip bitė Lietuvos istorijos rinkėjas,

populiarintojas. Jo kūryba daug prisidėjo prie liaudies švietimo, jos sąmoningumo. Karo metu S. Daukanto patriotinė kūryba skatino kovai prieš hitlerininkus. S. Daukanto kūrybinis palikimas plačiai nagrinėjamas ir dabar Lietuvos mokyklose. S. Daukantas mirė 1864 m. Papilėje (135 metai nuo jo mirties šiemet.)

Kas iš senųjų išeivių nedainavo: "Kur bėga Sešupė", "Už Raseinių ant Dubysos", "Kur lygūs laukai" ir kitų Lietuvos kaime buvusių ir dabar tebeesančių populiarių dainų, tur būt žino, kad jų autoriumi yra Jonas Mačiulis-Maironis. Tai romantinės krypties poetas. Jis gimė 1862 m. lapkričio 2 d. Pasandravyje (Raseinių raj.). Mokėsi namuose, o vėliau Betygalos pradžios mokykloje, o nuo 1873 m. Kauno gimnazijoje. Besimokydamas parašė istorinį veikalą "Apie Lietuvos praeigą". Nuo ketvirtos klasės pradėjęs eiliuoti, savo eilėraščiuose apdainavo kaimiečių vargą:

"Ten kur Nemunas banguoja
Tarp kalnų, lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų".

Gailisi Lietuvos grožio, kurį sunaikino kita-taučiai, kritikuoja savo mokslo draugus, tapusius biurokratais, išvykęs, gailisi gimto krašto, žavisi senovės karių narsa. Jo eilėraščiai karo metu kėlė Lietuvos liaudį į kovą prieš pavergėjus vokiečius. Maironis mirė 1932 m. birželio 28 d. Kaune. Jo parašytos dainos dainuojamos per Lietuvos radiją, populiarios žmonėse, o mokyklose jo eilėraščiai nagrinėjami, mokomasi atmintinai. Tai vienas mylimiausių poetų. Jo poezija pasižymi nuoširdumu, kupina meilės gimtam kraštui, jo grožiui, praeičiai.

Suėjo 35 metai nuo poeto Jurgio Baltrušaičio mirties 1944 m. sausio 3 d. Jis gimė 1873 m. gegužės 2 d. Paantvardžio km. netoli Skirsnemunės. Baigęs Kauno gimnaziją studijavo Maskvos universitete. Iki 1939 m. dirbo diplomatinį darbą Maskvoje. Eilėraščius rašė lietuvių ir rusų kalbomis, tuo įbrėždamas gilią vagą į lietuvių ir rusų literatūras. Jo lietuviškos poezijos pilnas rinkinys išleistas Vilniuje 1967 m. ir pavadintas "Poezija". Savo eilėraščiuose jis prisimena savo gimtą pastogę:

"Žinau, pažįstu seną lūšnelę . . .
Prie pat jos slenksčio piktžolės želia . . .
Siauri langeliai, lyg užsimerkę,
Tarsi ji liūdi ir tyliai verkia".

Apdainuoja tėviškės gamtą, Nemuną, sprendžia būties problemas. J. Baltrušaitis bene

pirmas poetas iš Jurbarko apylinkių. Tai buvo didelės erudicijos žmogus, mylėjęs savo kraštą.

Dar vaikystėje susipažinau su Kazio Binkio kūryba. Atsitiktinai pakliuvo į rankas jo parašyta knygelė vaikams "Dirbk ir baiki", kurią išmokau atmintinai ir iki šiol prisimenu jos pamokymus. Jis buvo vaikų mėgiamas rašytojas. Gimė 1893 m. lapkričio 4 d. Gudelių km. prie Papilio. Mokėsi Biržuos, Kaune, Vilniuje, Berlyne. Vadovavo keturvėjininkų sąjūdžiui. Parašė daug eilėraščių, humoristinių poemų, kurios išleistos po karo Vilniuje. Jis mirė 1942 m. balandžio mėn. 27 d. Kaune. Labai puikiai jis apdainuoja gamtą.

"Man tinka tos skaisčiosios rudens dienos,
Kai saulė beržynus auksuoja.
Ir ežeras blizga ir žiba rugienos
Ir dangus blaiviai mėlynuoja".

Jo poezija pilna veržlumo ryžto:

"Pasikinkęs jauną vėją,
Vėtrą šaunią apkabinęs,
Leidžiuos per pasaulio plynės
Su pavasariu lenktyniais".

Ir tas veržlumas neatsitiktinis K. Binkis daug dirba, rašo, kuria, kad gyvenimui duoti kaip galint daugiau. Ir šiandien K. Binkio kūryba yra aktuali, jo kūriniai nagrinėjami mokyklose.

Šiemet sukanka šimtas metų nuo kalbininko, baltisto, slavisto Kazimiero Būgos gimimo. Jis gimė 1879 m. lapkričio 6 d. Pažiegėje (Zarasų raj.). 1899-1903 m. Peterburge įsijungė į lietuvišką veiklą, spausdino savo kūrinius daugiausia kalbos klausimais įvairiuose lietuviškuose laikraščiuose. Jis organizavo "Lietuvių kalbos žodyno" leidimą, paskelbė Lietuvos ir užsienio spaudoje daug mokslinių straipsnių kalbotyros klausimais. Jo nuveiktas darbas kalbotyroje yra milžiniškas. Dar vaikystėje pradėjęs rinkti žodžius, mirdamas paliko didelę kartoteką (apie 17 pūdų kortelių su žodžiais). Jis kovojo su kalbos negerovėmis, mokė žmones teisingos lietuviškos kalbos. Jis savo moksliniuose veikaluose, kurie buvo leidžiami užsienyje, populiario lietuvių kalbą kalbos žinovų tarpe. Pagal žodžius jis nustatė ryšius tarp įvairių kalbų, o pagal vietovardžius nustatė, kur kokios tautos gyveno žiloje senovėje. K. Būga buvo kuklus, darbštus kalbos darbuotojas, nuvaręs gilią vagą kalbotyroje, ugdes lietuvių kalbos grynumą. K. Būga mirė 1924 m. gruodžio 2 dieną. Šiandien K. Būgos darbus tęsia lietuvių kalbininkai A. Vanagas, K. Ulvydas, A. Pupkis ir kt.

Netrukus sukaks 130 metų nuo Rytų Prūsijos lietuvių kultūros veikėjo Martyno Šerniaus gimimo 1849 m. lapkričio 10 d. Baigęs Rokų pradžios mokyklą dirbo raidžių rinkėju Tilžėje. Paskiau su Holcu nusipirko spaustuve Klaipėdoje, kurioje spausdino lietuviškus kalendorius, lietuviškas ir vokiškas knygas. Šernius ragino Rytų Prūsijos lietuvius kovoti už savo kalbos teises. Leido Klaipėdos visuotinį laikraštį. Mirė 1908 m. IV.14 d.

O kas gi nežino lietuvių lakštingalos—Salomėjos Neries-Bučinskaitės-Bučienės. Kas nesigėrėjo jos eilėraščiais, jos ritmų sklandumu, jos poezijos jėga. Tai viena iš talentingiausių lietuvių poečių. Jos vardas plačiai žinomas Lietuvoje ir už jos ribų. Jau 1931 m. "Trečio fronto" žurnale ji pareiškė, savo kūryba tarnausianti darbo žmonėms. Savo kūryboje ji vaizdavo gamtą:

"Piene, piene, nuostabi gėlele,

Ko tu rymai viena pabarėly . . ."

nerūpestingą jaunystę:

"Anksti rytą baltos laumės

Laimę lėmė man jaunai—

Ir išbūrė ir nulėmė

Jauna būti amžinai".

jaunystės svajones

"Skrenda lekia mūsų norai

Nesulaikomai jauni".

Vėliau jos eilėraščiuose prasideda reikštingos emocijos prieš buržuaziją. O karo metų poezijoje pilna tėvynės meilės, neapykantos vokiškiesiems grobikams, savo krašto ilgesio. Už eilėraščių rinkinį "Mano kraštas" jai paskirta TSRS valstybinė premija. Ji gimė 1904 m. lapkričio 17 d. Kiršų km. Vilkaviškio apskrityje. 1928 m. baigė Kauno universitetą. Mokytojavo Lazdijų gimnazijoje, Kaune, Panevėžyje. 1936-37 m. gyveno Paryžiuje. 1940 m. liaudies seimo deputatė. Nuo 1941 m. TSRS Aukščiausios tarybos deputatė. Šiuo laikotarpiu ji parašė poetas tarybine tematika. 1941 m. prasidėjus karui evakavosi į TSRS. Gyveno Maskvoje, Penzoje, Ufoje. Savo kūrybą skaitė literatūros vakaruose, kariams, dalyvavo rašytojų veikloje. 1944 m. rugsėjo mėn. grįžo į Kauną. Mirė 1945 m. liepos 7 d. Maskvoje. Tai buvo didelis smūgis lietuvių poezijai.

Netrukus minėsime aštuoniasdešimt metų nuo Vinco Kudirkos mirties. Jis gimė 1858 m. gruodžio 31 d. Paežerių km. Vilkaviškio apskrityje, o mirė 1899 m. lapkričio 16 d. Kudirkos Naumiestyje, kur ir dabar tebestovi skulptoriaus V. Grybo pastatytas jam pamink-

las su "Tautos giesmės" žodžiais jame. Kapuose irgi yra paminklas jam, vaizduojantis nulaužtą ažuolą su caro žandarų iškapotais ten buvusiais užrašytais žodžiais. Mokėsi Paežerių pradžios mokykloje, Marijampolės gimnazijoje, Varšuvos universitete. Rašė eilėraščius. Įsijungė į lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą. Įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją "Lietuva" 1889 m. pradėjo leisti laikraštį "Varpas", kuris žadino tautinę sąmonę, kritikavo caro valdininkus, ragino darbo žmones keltis iš carinės priespaudos. Jis ragino jaunimą į didį darbą:

"Kol jaunas, o broli, sėk pasėlio grūdus

Ir dirvos ne'pleiski! Tuomet, kada jausi,

Kaip kūns ima stingti, dvasia jau susnūdus,

Vėl juk prie darbo: nei sėsi, nei pjausi".

Smerkia tironiją:

"Ne tas yra didis, prieš ką milijonai,

Prispausti retežiais žemyn galvas lenkia".

Satyriniuose apsakymuose jis vaizdavo carinę priespaudą, valdininkų biurokratizmą ir kovą prieš juos. Apsakyme "Martynukas" jis vaizdavo knygnešių vargus, platinant spaudą. Visi žavėjomės Martynuku, kuris neišdavė savo bendrų. "Lietuvos tilto atsiminimuose" vaizdavo lietuvių liaudies tvirtą laikyseną prieš caro spaudimą. Kudirka—kritikas, vertėjas, muzikas. Jo dainos buvo mėgiamos. Tai buvo tvirtos ir nepalaužiamos dvasios, tikėjimo savo idėjų pergale žmogus. Jo atminimą šventai saugo Kudirkos Naumiesčio Kudirkos vardo vidurinė mokykla.

VYTAUTAS MAČIUIKA

Atspindys

Pasakų godos virpės nekaltai.

Nuodėmę širdys atleido.

Degančioj vakaro jūroj matai

Atspindį mylimo veido.

Kerštas kaip rudenio lapas nukris.

Tik nusidėjėliai klūpo.

Veržias gyvybė, pravėrus duris,

Gerti iš trokštančių lūpų.

Gėris, atmetęs likimo kerus,

Viltį kaip žemuoges renka.

Mėlynas nerimas — jis nemarus!

Sveikina kuriančią ranką.

A. GUČIŪNIETIS

Amžinas paminklas genialiam rašytojui L. Tolstojui

Levas Tolstojus — tai ištisas pasaulis . . .

Taip ryškiai rašytojas M. Gorkis nusakė, kas iš tikrųjų yra L. Tolstojus ne tik rusui, bet ir kiekvienam kultūringam žmogui.

L. Tolstojus gimė 1828 m. Jasnaja Polianos dvare, Tulos gubernijoje.

Nuo pat vaikystės jis pergyveno liūdną našlaičio dalią, nes po 2 metų mirė motina, o po 9 metų neteko ir tėvo.

Net po šešiasdešimt metų su širdgėla prisimindamas vaikystę, L. Tolstojus rašė dienoraštyje: "Visiems gera. O man nyku, ir nieko negaliu padaryti. Jaučiuosi kaip tada, kai vaikystėje mokytojas St. Thomas užrakino mane kalėjime ir aš iš jo girdėjau, kaip visi linksmi ir juokiasi". Nelaisvė ir nelygybė kankino L. Tolstojų nuo vaikystės iki mirties.

Bet jis neprarado vilties ir pasiryžimo. Būdamas 22 metų—1851 m. pradėjo savo literatūrinę veiklą, tarnavo kariuomenėje ir dalyvavo Krymo karo veiksmuose.

1856 m. Jasnaja Polianoje L. Tolstojus bandė atleisti valstiečius nuo baudžios.

Gyvendamas Peterburge ir Maskvoje, susipažino su pažangiaisiais to meto rašytojais: Černyševskiu, Gončiarovu, Nekrasovu, Turgenevū ir kitais. Keliavo po Prancūziją, Šveicariją, Italiją ir Vokietiją. Studijavo pedagogiką užsienyje. Grįžęs namo pasidarė taikos tarpininku, gynėju valstiečių teisių. Dar baudžios laikais Jasnaja Polianoje jis atidarė pirmąją mokyklą ir iki 1862 metų vasaros mokė valstiečių vaikus. Tačiau caro valdžia tą mokyklą uždarė, o mokytojus suėmė ir ištrėmė. L. Tolstojus leido pedagoginį žurnalą "Jasnaja Poliana" su 12 mėnesinių skaitymų knygelė priedu. 1862-1869 metais jis parašė stambią apysaką "Kazokus", kurioje atskleidė kitų rašytojų nelistas gyvenimo sritis ir realiai nušvietė žmogaus dvasinio gyvenimo horizontus.



L. Tolstojus ir M. Gorkis 1900 m.
Jasnaja Polianoje.

1863 metais L. Tolstojus pradėjo rašyti žymiausią pasaulinės literatūros kūrinį—"Karą ir taiką" kuriame parodė 1805-1807 metų karą ir 1812 metų epopėją, kaip rusų liaudis sutriuškino Napoleono armiją, apgynė šalies laisvę ir nepriklausomybę. Siame romane geniali aprašyta plačiausias epochos vaizdas, parodyti įvairūs Rusijos visuomenės sluoksniai. Jame veikia penki šimtai penkiasdešimt-devyni veikėjai. Vienas iš svarbiausių jo herojų yra didvyriškas kovotojas už Rusijos laisvę—Kutuzovas, o antras tuščias garbėtroška, "užkariautojas"—Napoleonas ir daugybė kitų žmonių, kurie pasirodė su savo idealais ir siekimais. Romane "Karas ir taika" rašytojas aiškiai parodė, kad ir didžiausiuose sukrėtimuose lieka gyva liaudis, kuri ne palūžta, o tik įsisamonina ir užsigrūdina. Čia jis mini Vilnių ir kitas Lietuvos vietas, kas parodo, kad L. Tolstojus yra buvęs Lietuvos sostinėje.

Įvykus rašytojo idėjiniam persilaužimui, jis parašė savo "Išpažintį", kurioje pasmerkė dvarininkų luomo idealus ir buržuazijos viešpatavimą.

1873 metais L. Tolstojus pradėjo rašyti antrą savo žymiausią kūrinį "Ana Karenina", kuri

rašė daugiau kaip keturius metus. Romane pavaizdavo diduomenės tuščią, niekšingą dykinėtį gyvenimą. Svarbiausia romano heroje Ana Karenina, kuri matė koks baisus ir niekšingas pasaulis supa ją.

Ji nutraukė ryšius su Kareninu ir savo likimą sujungė su Vronskiu, bet nerado laimės ir ši nuostabi moteris žuvo, kaip kapitalistinės santvarkos ir prietarų auka.

1882 metais jis dalyvavo Maskvos gyventojų surašyme, vaikščiojo darbininkų gyvenamuose barakuose ir lūnose. L. Tolstojų labai sukrėtė liaudies gyvenimo skurdas ir ligos.

1891-1898 m. jis organizavo pagalbą badaujantiems Riazanės ir Tulos gubernijų valstiečiams.

1901-1902 m. L. Tolstojus parašė laiškus carui Nikolajui II-jam ragindamas likviduoti dvarininkų privatinę žemės nuosavybę, ją išdalyti bežemiams ir mažžemiams valstiečiams.

Jau senas rašytojas sukūrė tokius puikius savo kūrinius, kaip pjesės "Tamsos galybė", "Švietimo vaisiai", "Gyvasis lavonas", apysaką "Chadži Muratas" ir romaną "Prisikėlimas", po kurio pasirodymo L. Tolstojus 1901 m. buvo atskirtas nuo stačiatikių cerkvės ir iškeiktas.

1908 metais jis parašė garsųjį straipsnį "Negaliu tylėti", kuris sukrėtė visą pasaulį, nes demaskavo ir parodė carinės valdžios tyčiojimąsi iš darbo žmonių, realiai aprašė mirties bausmių žiaurumą ir griežtai reikalavo panaikinti ją.

Dar 1888 metais lietuvių kalba pasirodė pirmasis vertimas iš L. Tolstojaus—"Išleidęs ugnį nebeužgesinsi". Vėliau vis daugiau ir dažniau pasirodydavo jo apsakymų ir straipsnių vertimų.

Buržuazinės Lietuvos laikais pirmą kartą buvo išverstas ir išleistas jo žymiausias kūrinys "Karas ir taika" ir "Prisikėlimas". Tarybų Lietuvoje L. Tolstojaus kūriniai išversti ir iš naujo išleisti dideliais tiražais. Jo raštų akademinis leidimas sudaro 90 stambių tomų. Tai didelis kultūrinis laimėjimas mūsų liaudies. L. Tolstojus kaip skaisti saulė iškilo rusų ir pasaulinėje literatūroje. Jo kūrybai suteikė didžiausią vertę jos didis meniškumas ir humanizmas. V. I. Leninas pasakė, kad L. Tolstojus sugebėjo savo veikaluose iškelti tiek didžiųjų klausimų, sugebėjo pakilti iki tokios meninės jėgos, kad jo kūriniai užėmė vieną iš pirmųjų vietų pasaulinėje grožinėje literatūroje.

Iš viso pasaulio kasdien plaukė žmonės ir laišakai į Jasnąją Polianą. Į L. Tolstojų kreipėsi, su juo susirašinėjo: Gandia Masarykas, lietuvių poetas Ed. Steponaitis, Vilniaus lenkų literatai, įvairūs mokslininkai, valstiečiai, darbininkai ir studentai.

Jį aplankė daug įžymių rašytojų ir dailininkų: Vanda Landovska, A. Fet, I. Turgenevas, A. Cechovas, M. Gordis, I. Repinas ir kiti.

Pagal rašytojo priešmirtinį testamentą 1910 m. lapkričio 9 d. apie 15 valandą L. Tolstojus palaidotas Jasnaja Polianos dvaro parke, be dvasiškių ir be religinių apeigų, dalyvaujant dešimtims tūkstančių valstiečių, darbininkų, studentų ir jaunimo.

Dabar Jasnąją Polianą kasmet aplanko dešimtys tūkstančių ekskursantų.

Pagal Junesko duomenis L. Tolstojaus raštai visame pasaulyje plačiausiai skaitomi. Tai didžiausias pagerbimas ir amžinas paminklas genialiajam rašytojui.

V. Mačiūka

Krištolinė naktis

Prakeikimo aidas.

Ir giesmė nutrūko.

Krištolinę naktį

kirs kardai žali.

Nuvaitojo medžiai

tarp geltono rūko,

O skolos gražinti

gėlai negali.

Nukankintas laikas.

Vakar knygos degė.

Blaško metų vėjai

pelenus pilkai.

Panaikina kerštą

Moira toliaregė.

Ten — už geto vartų

smurtą palikai.

Kalendorių siaube,

vėl nagus galandi.

Žmonija pritilo

tartum nebylė.

XX amžius.

Taiko į balandį

Laikrodžio rodyklėm

gedulo strėlė.

LEGENDARINIS VARGŠŲ UŽTARĖJAS

VINCAS LAURAITIS

Istorijos mokslų kandidatas

Buvo šilta vasaros naktis. Pilnatis mėnuo sidabrino medžių viršūnes, pievas, rugių ir vasarojaus laukus, žvilgino rasą gėlių žieduose. Tokią vaiskią naktį Kražių dvarininko suruoštoje puotoje dalyvavo aplinkinių dvarų ponai ir keletas kunigų. Prie vaišių stalo nuliūdęs Vaiguvos klebonas papasakojo, kaip vieną vakarą apsilankęs klebonijoje Tadas Blinda atėmė auksinėlius ir kt. brangenybes. Dievo-baimingas klebonas iš sielvarto nubraukė ašarą.—Niekšybė, mostelėjęs ranka,—sušuko dvarininkas! Išlenkęs konjako taurę išdidus Kražių valdovas pareiškė, kad jis su pareigūnais artimiausiu metu suras Tada Blindą ir paskandins Kražantije. Ponas užtikrino puotos dalyvius, kad T. Blindos gaudynes jam padės suruošti pats Kauno gubernatorius. Vaišių organizatorius pasigyrė svečiams, kad prieš savaitę dalyvavęs Kaune pas gubernatorių baliuje, kur ir aptarę T. Blindos likvidavimo klausimą. Gubernatorius T. Blindos sugavimui pažadėjęs atsiųsti tūkstantį ginkluotų kareivių.

Tuo metu, kai pagyrūnas dvarininkas dėstė savo samprotavimus dėl T. Blindos nugalabinimo, per mišką su penkiais draugais dvaro link skubėjo svieta lygintojas. Pro skarotas egles, išlakias pušis deimantinis mėnulio piautuvus miško broliams rodo kelią. Tyliai šlama krūmai, girgžda senas pamiškės kryžius. Netoliese dobilienoje suprunksčia arkliai, kažkur kaime loja šunys.

Greitai T. Blinda su miško broliais pasirodo dvaro horizonte. Nespėjo šeimininkas su svečiais taurės išgerti, kad į stiprios baltos šviesos nutviskusį lanką kažkas drąsiai pasibeldė.

— Kas ten?—klausia nusigandęs dvarininkas ir atidaro duris.

Prieš poną išnyra Tadas Blinda su miško broliais.

Dvaro galiūnas staiga pamatęs svieta lygintoją, kaip epušė dreba, kremta piršto nagą. T. Blinda su palyda įėjęs į svetainę įsakė visiems ramiai sėdėti.

Iš baimės drebantis ponas buvo paguldytas ant grindų ir su lazdomis išplaktas. Po baismės įvykdymo iš skausmo ir neapykantos griežiantį dantimis veltėdį miško broliai suriša ir įmeta į

vištidę. Pasistiprinę vaišėmis T. Blinda su vyrais sudeda į lagaminą veltėdžio pinigus ir dingsta nakties priedangoje. Išvykdami svečius perspėja, kad iki ryto nejudėtų iš dvaro.

Kai pradėjo brėkšti aušra ir padvelkė artėjančio rytmečio vėsa, darbininkės nuėjusios lesinti vištų ten rado surištą ir murziną poną. Ilgai kvatojo dvaro kumečiai iš savo mandraus ir žiaurais pono.

Dvarininkas Jonas Daugirdas Girkalnio valsčiuje garsėjo žiaurumu ir turtingumu. Girkalnio ir kituose Raseinių apskrities valsčiuose jis valdė daug dvarų su derlingomis žemėmis ir dideliais miškais. Nors nuo baudžios panaikinimo buvo praėję nemažai metų, bet su kumečiais elgėsi kaip vergijos laikais. Nepatikdavo ponui kumetis, įsakydavo tarnams jį atvesti į dvarą. Prie svirno žmogų išrengdavo, pririšdavo prie stulpo ir, paėmęs bizūną, plakdavo iki sąmonės netekimo. Pasirodžius kraujui, žaizdas ištrindavo spiritu ir vėl plakdavo. Ne vienas žmogus po tokio plakimo likdavo suluošintas visam amžiui.

Apie žiaurų poną budelį J. Daugirdą sužinojo "svieta lygintojas" Tadas Blinda. Vargdienių brolis T. Blinda su savo vyrais tamsią rudens naktį apsilankė J. Daugirdo valdose. Svieta lygintojas įsakė dvarininkui atnešti šimtą rykščių ir spirito. Iš baimės drebantis dvarininkas buvo nuvestas į svirną, išrengtas ir nuplaktas.

Po susitikimo su T. Blinda dvarininkas keletą savaitių sirgo. Pasveikęs jis maloniai ir mandagiai elgėsi su dvaro kumečiais bei kaimynais.

Tamsus 1874 metų rudens vakaras vis labiau tirštėjo ir plėtėsi. Žvarbus rytys šėlo ir glėbiais plėšė paskutinius medžių lapus. Debesys tarsi prakiuro.

Permerktas iki paskutinio siūlo, iš malūno grįžo Kentaučių kaimo senokas A. Songaila. Pavargęs ir alkanas kuinas vos vilkosi. Senis sugrubusia ranka čaižė sarčio šonus.

Netoli Mažųjų Jodeikėlių iš tamsos išniro du augaloti vyrai, sustabdė garuojantį kuiną ir paprašė senio pavežėti iki Ritinės dvaro. Songaila bandė atsikalbinėti, bet pamatęs vyrų rankose bizūnus, pakvietė sėstis ant maišų.

Ties keliuku į Ritinę keleiviai iššoko, ir vienas iš jų, spausdamas seniui saujon šimtą auksinų, tarė:

— Grįžęs namo papasakok savo familijai ir kaimynams, kad pas Ritinės dvaro poną į svečius nuvežei svieto lygintoją Tada Blindą ir jo draugelį Viktoravičių.

Vyrai, palikę išsižiojusį iš netikėtumo senį, susiliejo su naktimi.

Sekančią dieną Kentaučiuose, Lūšėje, Pike-liuose, Dautaruose ir Zidikuose tik ir kalbėjo apie tai, kaip vargdienų brolis Tadas Blinda nuvirkdė Ritinės poną, aptuštino jo kišenes ir laimingai grįžo pas savuosius. Senukas Songaila tik paslaptinai šypsojosi ir gal jau šimtą kartą glostė tarsi iš dangaus nukritusius auksinus.

Sekančią 1875 metų vasarą į atlaidus Plate-liuose vingiavo būriai pamaldžių žemaičių. Miestelis—lyg bičių avilys. Šalia šventoriaus rikiavosi škaplierininkai su savo kromeliais ir balaganėliais. Įvairiausiomis spalvomis saulėje mirguliavo kaspiniai, saldinių popierėliai ir iš tešlos kepti arkliukai.

Senasis Stonkus šalia rožančių ir medalikėlių retkarčiais iš po skverno ištraukdavo ir knygnešių atgabentą draudžiamą lietuvišką knygelę.

Pačiame įkarštyje įsidrėbęs dailiame vežime, į škaplierininkų tarpą įdulkėjo apygirtis uriadnikas. Užmetęs arkliui ant kaklo vadžias ėmė naršyti ir versti aukštyn kojomis visą kromelių turinį. Radęs pas Stonkų lietuvišką kalendorių, rėžė seniokui kumščiu į veidą, paskelbdamas jį areštuojąs. Sumuštasis ėmė balsu verkti. Pasipiktinę žmonės reiškė nepasitenkinimą, tačiau įsikišti vengė.

Staiga būrys prasiskyrė, ir dideliais žingsniais prie įsiutusio cerberio priartėjo Tadas Blinda. Vienas mostelėjimas ranka, ir visa uriadniko didybė dingo lyg pernykštis sniegas. Rimbu gerokai "aplyginęs" jo šonus, Tadas Blinda uriadniko vežimu nudardėjo Plungės link.

Kad ir kiek tą dieną bekvietė Platelių klebonas savo aveles susikaupti maldoje, atlaidų nuotaika negrįžo. Iš lūpų į lūpas ėjo pasakojimas apie "svieto lygintojo" drąsų poelgį.

Žemalės klebonas, apkasinėdamas savo sode obelį, kastuvu užkliudė kažkokį šaidžiai dzinktelėjusį daiktą. Po obels šaknimis riogsojo kažkieno paslėptas, o gal ir užkeiktas puodukas auksinų. Apie tai Tadaui Blindai papasakojo

vienas Vieکشnių miestelio biedniokas. Dievo tarnas dar nesusėpė nuspręsti, kaip juos sunaudojus, kai nakčia į klebonijos langą pasibeldė nelaukti svečiai.

— Pinigėlių pritrūkom, tėveli,—sugužėjo į klebono miegamąjį ginkluoti razbaininkėliai.— Sakom, gal jums mažiau jie reikalingi,—Tado Blindos balsas buvo pašiepiantis.

Gaila klebonui skirtis su paties dievo atsiųstu turtu. Ant stalo atsirado riebus užkandžiai, gerokai išlaikytas vynelis ir vyšnių arbata.

Neatsisakė girios broliai klebono vaišių, viską iki paskutinio trupinio sutašė. Kas netilpo pilvan—nukeliavo į plačias sermėgų kišenes. Prabaščius jau beveik tikėjosi išsisukęs sausas.

— Auksinukus, sakau, atnešk, tėveli. Velniškai reikalingi jie mums. O gal patiems pasiimti?

Atidavė klebonas radinį neprašytiems svečiams. Keletą kartų iššovė į debesis, razbaininkėliai išėjo dainuodami:

Toli mūsų kelionėlė—
Lig žemelės klebonėlio.
Labas vakaras, klebone,
Tu drūtasis pone!
Ar daug turi pinigų,
Po obele atkastų?

Tą pačią naktį į netoli Sedos gyvenusio vargdienio šeimą atėjo nelaukta šventė. Pažadinti iš miego, į Tado Blindos vyrus su nuostaba spoksojo penki mažamečiai vaikiukščiai. Tarsi drugio krečiami, į atvykėlius žiūrėjo ir sulyse pirkelės šeimnininkai. Vyrai paprašė duonos ir pieno.

— Tai . . . kad . . . mūsų žaloji jau prieš mėnesį nusibaigė. Vaikams pienelio lašo nėra. Dovanokit, sveteliai . . . Duonytės taip pat tik per šventes paragaujam. Va, tik bulvikių dar pusmaišis . . .

Paglostęs vaikų galvutes, paplekšnojęs šeimnininkui per petį, Tadas Blinda pabėrė tūkstantį auksinų karvei ir duonutei nusipirkti.

Sarkės dvarininkas Skuodo apylinkėse garsėjo turtingumu ir šykštumu. Žmonės pasakojo, kad ponas, eidamas gulti, prie pagalvės pasidėdavo dėžutę su auksiniais ir dvi užtaisytas muškietas. Kartą dvarininkas sapnavęs šurpų sapną. Sapnas taip išgąsdinęs poną, kad šis ankstyvą rytą pinigus nugabenęs Ylakių klebonui. Klebonas su dvarininku nunešė auksinukus į bažnyčią ir paslėpė prie didžiojo altoriaus "skarbonkoje". Visa tai matė zakristijonas. Šis bažnyčios tarnas dažnai mėgdavo išgerti taure-

lę. Kartą, būdamas apsvaigęs nuo degtinės, Ylakių karčemoje prasitarė apie paslėptą aukšą. Netrukus apie bažnyčioje paslėptą turtą sužinojo Tadas Blinda. Ylakuose vyko Roko atlaidai. Patalkininkauti klebonui suvažiavo aplinkinių parapijų kunigai. Atlaiduose sukinėjosi ir Tadas Blinda. Pasibaigus pamaldoms, parapijos galva su svečiais vaišinosi klebonijoje. Tadas Blinda, apsirengęs kunigo rūbais, drąsiai priėjo prie altoriaus ir, matant keliom davatkėlėm, atidarė "skarbonką" ir auksinus susipylė į odinę terbą. Sekančią dieną pono aukšą Tadas Blinda dalijo neturtingiesiems Barstyčių valstiečiams. Šarkės dvarininkas, sužinojęs apie aukso pavogimą, vos neišprotėjo.

Jau nuo seno Žemaičių Kalvarija garsėja savo atlaidais ir stebuklais. Maldos, giesmės, procesijos, aukos. Tarsi visi keliai būtų subėgę vidurvasarį kaip tik čia, į keliais nuklupinėtą ir nuvaikščiotą Žemaitijos kampilį.

1876 metai.

Iš Kauno į atlaidus atvyko paties vyskupo įgaliotas kunigas—rinkti aukų šventos bažnyčios sutvirtinimui. Nelabai tas patiko vietos klebonui. Kas gi norės dalintis uždarbiu su kitu, nors jis pats vyskupas būtų?

Pagaliau ir pats atsiųstasis labai nepatiko parapijos šeimininkui. Kur tai matyta! Surankioti nuo priešaltorių visas dešras, kumpius, sūrius, lašinių paltis, kiaušinius ir vilnų ryšulius ir čia pat išdalinti visiems skurdžiams. Jei jau vyskupui nereikalingos visos šios gėrybės, tai jų niekad nebus per daug paties vietinio klebonėlio giminei.

Bandė jis prieštarauti vyskupo įgaliotiniui, tačiau anas nė girdėti nenorėjo. "Vyskupėlis, jo ekselencija taip įsakė",—nenusileido "įgaliotinis".

Ką jau padarysi—nepavyko šiemet su atlaidais klebono parapijai . . .

Dvi dienas, vilkėdamas kunigo sutaną, užsidėjęs kamžą, Tadas Blinda bažnyčioje, šventoriuje ir prie koplyčios rinko ir į odinius maišus pylė gausias maldininkų aukas. Po sočių pietų klebonijoje du žandarai palydėjo "vyskupo atstovą" iki Telšių: "Neduok, dieve, dar Blindos plėšikai tokį turtą gali atimti".

Po kelių dienų atlaiduose surinkti pinigai buvo išdalinti vargingiesiems Tryškių valsčiaus kumečiams.

Panašiai Tadas Blinda pasielgė ir Siluvoje. Silinių atlaidų metu, prisistatęs vietos klebonui vyskupo pasiuntiniu, pareikalavo atiduoti su-

rinktus pinigus vyskupijos reikalams. Kita dieną pinigus išdalino Lyduvėnų apylinkės neturtingiesiems.

Dvarininkas Bauževičius Papilės valsčiuje su dvaro kumečiais elgėsi kaip su gyvuliais. Dažnai dvaro laukuose dirbančius žmones mušdavo lazda. Apie dvarininko žiaurumą sužinojo Tadas Blinda. Gilų rugpjūčio vidurnaktį į Bauževičiaus miegamąjį įžengė Tadas Blinda su savo vyrais. Svieto lygintojas griežtai įsakė dvarininkui nusivilkti naktinius rūbus ir atsigulti ant grindų. Tadas Blinda su stirnakočiu ponui per nuogą kūną atskaičiavo 30 kirčių, išmaudė jį prie tvarto srutų duobėje. Išeidami girios broliai į kišenes susibėrė pono auksinus ir perspėjo jį mandagiai elgtis su kumečiais. Po to Tado Blindos apsilankymo Bauževičius nepaprastai pasikeitė.

"Svieto lygintojo" Tado Blindos vardas Žemaitijoje greitai tapo labai populiarus. Tik ponai, klebonai ir uriadnikai laikė gudriu, apukriu ir pavojingu, visur prieinančiu plėšiku. Vargšams gi jis buvo užtarėjas, kovotojas prieš neteisybę, smurtą ir prievartą.

Tado vaikystė ir jaunystė prabėgo Telšių apskrityje, Kinčiulių kaime, prie garsiosios Bivainės girios. Buvo jis tvirčiausias ir ūgiu aukščiausias vyras kaime. Būdamas gabus ir smalsus, savarankiškai išmoko skaityti ir rašyti. Pagaliau valsčiaus sueigoje jį išrinko seniūnu. Tai leido jam dar aiškiau pamatyti neišbrendamą skurdą, kuriame duso jo broliai valstiečiai. Jis negalėjo praeiti pro skriaudžiamą ir kenčiantį, jam nepadėjęs. Visokiais būdais užtardavo dvarininkų skriaudžiamus ir išnaudojamus valstiečius.

Tik jam pradėjus seniūnauti, vieną tamsią naktį berdanka ginkluotas caro žandaras vežė per Kinčiulių kaimą paimtą į rekrūtus ir kaladėmis surakintą jaunuolį. Prie Virvytės tilto Blinda nuginklavo žandarą. Vaikinui, numušęs nuo kojų kalades, liepė bėgti. Žandarui įkrėtė ir išmaudė jį Virvytės vandenyje. Tamsi naktis paslėpė pėdsakus, ir žandaras nepažino Kinčiulių seniūno.

Nekentė ir kraugeriu laikė apylinkės gyventojai kunigaikštį Mykolą Oginskį. Sykį, važiuojantį per Luokę, vietiniai gyventojai apmėtė jį akmenimis. Didikas, iškvietęs seniūną, už netvarką jį sumušė rimbu. Tadas Blinda, ištraukęs rimbą iš Oginskio rankos, keletą kartų brūkštelėjo jam per veidą.

Tą pačią dieną, kunigaikščio rimbu nešinas, Tadas patraukė į Bivainės girią.

Laibaliemenės pušys, aukštai virš kitų medžių iškėlusios galvas, saugojo Bivainės tylą. Nejžiūmais žvėrių takais, per neišbrendamą medžių ir uogienojų raizgyną rinkosi į nedidelę aikštelę sermėgėti miško broliai. Pro tankynę prasiveržę saulės spinduliai blyksėjo ir žaidė, užkliudydami žvilgančius dalgių ašmenis ir senoviškų muškietų metalą.

Po seniausia ir aukščiausia perkūno sužalota pušimi smilko stambūs išversti kelmai. Atėjusieji linktelėdavo galvomis, kilstelėdavo dešiniąją prie smilkinio ir prisėsdavo prie būrelio. Seniai jau svaiginantį pušyno aromata nustelbė laužo ir smilkstančių pypkių dūmai. Kažkur, gerokai nutolusiame alksnyne, žvingčiojo ir vėl užkimdavo žirgai.

Prislopintą garsų šnaresį staiga pakeitė garsus "Valio!"

— Jis . . . Svieto lygintojas . . . Mūsų Tadukas . . .—kumšėjo vienas kitam pirmo susitikimo sujaudinti naujokai.

Saulė pamažėle leidosi. Paskutinis jos spindulys švystelėjo Blindos akyse. Lyg tvirtalimenis ažuolas stovėjo jis, apsuptas kelių dešimčių vyriškų figūrų. Apsupo girios broliai savo numylėtinį, neatitraukdami akių nuo jo lūpų, stengdamiesi sugauti net ir tyliausią kalbančiojo žodį.

— Neleisim ponams ir urėdams mandravoti?—Blindos balsą pasigauna pušų spygliuotų šakų šiurenimas.

— Neleisim!—audros dundesiu sugrūmėjo atsakymas.

— Neleisim savo brolių ir seserų virkdyti?

— Neleisim!

— Iš bagočių atimsim ir vargšams dalinsim?

— Dalinsim!

Jau visai sutemus, paskutiniai du šešėliai stropiai užmindžiojo žybsinčias pro pelenų kilimą žarijas, užpylė laužavietę žemėmis ir tyliai dingo.

Tadas Blinda tapo "svieto lygintoju", veikusiu Telšių, Raseinių ir Šiaulių apskrityse, vadu. Plėšikavimas buvo jo protestas prieš carizmo santvarką. Tado Blindos būrio vyrai keršijo dvarininkams ir dvasininkams. Iš turtingųjų atimtus pinigus ir visokias gėrybes išdalindavo vargšams ir elgetoms.

Caro žandarai ir kazokai medžiojo Tada, bet jam vis pasisekdavo laimingai prasmukti pro jų pasalas.

Salantuose—turgaus diena. Pavakaryje karčiama prisirinko pilkasermėgių žemaičių. Atskirame kambaryje žandarų šefas su valsčiaus

raštininku, gurkšnodami degtinę, aptarė reikalus.

Sutemus prie žandarų šefo prisistatė Kauno gubernatoriaus kanceliarijos raštininkas. Jis pareikalavo pareigūno, kad supažindintų su nusikaltėlių bylomis. Siaurame ir tamsiame skersgatvyje Tadas Blinda, atėmęs pareigūnui ginklą, apdaužė ausis ir įsakė porą dienų tylėti. Po šio įvykio Tadas Blinda su draugais, apsistoję Satėse pas seną kurpių, sudarinėjo naujos veiklos planą.

Sujudo, sukruoto žandarai, gavę pranešimą, kad Tadas Blinda svečiuojasi Telšiuose. Krūmokšniai ties kiekvienu keliu, vedančiu iš miesto, tapo gyvomis akimis ir ausimis. Juose prigludo žmonių medžiotojai—žandarai ir įvairūs prie jų prisiplakę svieto perėjūnai. Nė vienas pėsčias ar važiuotas neprasmuko jų neiškratytas ir neapčiupinėtas.

Jau ir saulė arti laidos. Staiga Luokės kelyje sudžingsi skambalėlis. Jaunas ir orus vaikinukas atsainiai važnyčioja į apynaujus ratus įkinkytą bėrioką. Su pilnu savo esybės pajutimu ir susikaupimu ant sėdynės sėdi kunigas, prie krūtinės glausdamas ligoniui vežamą komunią. Važnyčiojantis vaikas kartkartėmis skambteli varpeliu. Žandarai ir praeiviai suklumpa kelio smėlyje. Žandarų vyresnysis, nusiėmęs kepurę, bučiuoja kunigėliui ranką, palinki laimingo kelio.

Po trijų valandų tas pats vyresnysis su savo pavaldiniais, nuleidę galvas ir rausdami iš gėdos, bindzena atgal į Telšius laukti naujų progų "svieto lygintojo" medžioklei.

Pirmajame kelio posūkyje iškilmingai vežęs "švenčiausiąjį" kunigėlis virto girios brolių vadu.

Turėjo prasidėti atlaidai. Žandarų vyresnysis po išgertuvių nakties vos laikėsi neužsnūdęs. Į būstinę įsvirduliuavęs miestelio girtuoklis Breiva pravebleno, kad po pietų į Sedą atvyksias Blinda.

Visais takais ir šunkeliais pabiro žandarai, sudarę gyvą žiedą aplink Sedą. Apypiečiais nuo Telšių pusės kelyje pakilo dulkių debesys. Puošniame vežime, išdidžiai atsidrėbęs, kėpsojo aukšto rango žandaro viršininkas. Sedos žandarai atraportavo apie padėtį ir pakvietė vyresnybę pietauti. Šiam pasiskundus laiko stoka, atsisveikindami pavaldiniai įteikė brangią dovaną.

Po dviejų dienų perbalę tvarkos saugotojai perdavė savo viršininkui laišką, kuriame Tadas Blinda dėkojo už šiltą ir malonų sutikimą.

Akmenės žandarų šefas kartą viename baliuje išigėręs išdidžiai pareiškė, kad jis su savo pareigūnais pagaus Tada Blindą ir pakars miestelio aikštėje. Iš patikimų žmonių apie tai sužinojęs, svieto lygintojas nutarė žandarų šefui atkeršyti.

Caro pareigūnui švenčiant gimtadienį, Tadas Blinda su savo vyrais įsiveržė į svetainę. Gerai prilupo jubiliatą, išvaikė svečius nuo stalų, į plačias terbas sudėjo skanėstus ir dingo iš Akmenės.

Luokė garsėjo Jurgio jomarkais. Vieną 1878 m. sekmadienį į jomarką skubėjo ir Tadas Blinda. Keliai į Luokę margavo valstiečių sermėgomis. Dardėjo vežimai, prunkstė arkliai, šlepsėjo medinėmis klumpėmis apautos kojos. Krepšiai rankose, maišai ant pečių—visi keliavo Luokėn—į didįjį jomarką.

Kelio pakraščiu, peršokdamas baliūkštes, spausdamas rankose sirnakojį, žingsniavo Tadas Blinda. Praeiviai jam kėlė kepures, moterys mosavo rankomis. Tačiau kuo arčiau Luokės, tuo neramesnis darėsi svieto lygintojas, tuo smarkiau dunkstėjo jo širdis. Dar ir dar kartą su visu ryškumu prieš akis iškyla nakties sapnas: jis—Luokės miestelio karčemoje, visi jį sveikina pakeltomis degtinėmis . . . ir . . .

Jo žmona fanatiškai tikėjo sapnais ir visai prašė neiti jomarkan. Tik kaip jis, užsispyręs žemaitis ir svieto lygintojas, paklausys bobos . . .

Prislėgtas neramių minčių, pagaliau jis pasiekė Luokę. Sapnais jis netikėjo, o nerimo nuraminti nuėjo į smuklę.

Vos jam atsėdus, šalia atsidrėbė girtas Oginskio dvarbernis. Po minutės—antras, trečias, penktas. Blinda kaukštelėjo kvorta vienam makaulėn, ir tas sudribo po stalu. Antrajam, bekimbančiam už gerklės, bakstelėjo batu papilvėn. Kol susidorotoju su trečiuoju, pakilo pirmasis—ir visi būriu užgriuvo girtos milžiną.

Ilgai laikėsi "svieto lygintojas" nelygioje kovoje. Perskilo pusiau pasienyje stovėjęs suolas, išbyrėjo visi karčemos langai. Daugelis susmuko ir raitėsi iš skausmo, tačiau Oginskio samdinių skaičius vis augo. Tirštėjo virš Blindos galvos pakilusių pagalių miškas . . .

Net ir mirusio Tado Blindos bijojo dvarininkai ir klebonai. Buvo pasakojama, kad svieto lygintojas, atsikėlęs iš kapo, naktimis baldosi apie langines. Tamsią naktį dvarininkų degtine papirkti girtuokliai atkasė duobę ir, nukirte

lavonui galvą, padėjo tarp kojų, tikėdamiesi ramybės.

Tačiau garsas apie svieto lygintoją augo. Liaudis, matydama jame savo gynėją, kūrė apie jį legendas, apvainikavo nemirtingumo aureole. Tai vienur, tai kitur apie jį ėmė dainuoti dainas.

Žemaitijos liaudies meistras K. Mockus (1870-1944) gimęs ir gyvenęs Kinčiulių kaime, prieš daugelį metų nukirtęs medį Bivainės girioje, išdrožė Tado Blindos skulptūrėlę, kuri randasi Telšių kraštotyros muziejuje. Ši skulptūrėlė pastaraisiais metais pasidarė labai populiari. Ji muziejaus lankytojams ir turistams sukelia didelį susidomėjimą.

1907 metais Gabrielius Lansbergis—Žemkalnis parašė dramą "Blinda", kuri vaidinama teatruose. Prieš keletą metų apie Tada Blindą buvo sukurtas kino filmas. Šis filmas buvo demonstruojamas per Lietuvos televiziją ir susilaukė didelio pritarimo.

U.S. POSTAL SERVICE STATEMENT OF OWNERSHIP, MANAGEMENT AND CIRCULATION (Required by 39 U.S.C. 3685)			
1. TITLE OF PUBLICATION SVIESA (The Light)	A. PUBLICATION NO.	B. DATE OF FILING 9/26/79	
2. FREQUENCY OF ISSUE Quarterly	A. NO. OF ISSUES PUBLISHED ANNUALLY 4	B. ANNUAL SUBSCRIPTION PRICE None	
3. LOCATION OF KNOWN OFFICE OF PUBLICATION (Street, City, County, State and ZIP Code) (Not printing)			
102-02 Liberty Ave., Ogone Park, N.Y. 11417			
4. LOCATION OF THE HEADQUARTERS OR GENERAL BUSINESS OFFICES OF THE PUBLISHERS (Not printing)			
same as above			
5. NAMES AND COMPLETE ADDRESSES OF PUBLISHER, EDITOR, AND MANAGING EDITOR			
PUBLISHER (Name and Address): American Lithuanian Workers Literary Assn. Inc. 102-02 Liberty Ave. Ogone Park, N.Y. 11417			
EDITOR (Name and Address): Anthony Bliba, 95-23 - 114th St., Richmond Hill, N.Y. 11419			
MANAGING EDITOR (Name and Address): Anthony Bliba, 95-23 - 114th St., Richmond Hill, N.Y. 11419			
6. OWNER (If owned by a corporation, its name and address must be stated and also immediately thereunder the names and addresses of stock holders owning 1 percent or more of total amount of stock. If not owned by a corporation, the names and addresses of the individual owners must be given. If owned by a partnership or other unincorporated firm, its name and address, as well as that of each individual must be given.)			
NAME		ADDRESS	
American Lithuanian Workers Literary Assn. Inc.		102-02 Liberty Ave. Ogone Park, N.Y. 11417	
7. KNOWN BONDHOLDERS, MORTGAGEES, AND OTHER SECURITY HOLDERS OWNING OR HOLDING 1 PERCENT OR MORE OF TOTAL AMOUNT OF BONDS, MORTGAGES OR OTHER SECURITIES (If none so state)			
NAME		ADDRESS	
		N U L E	
8. FOR COMPLETION BY NONPROFIT ORGANIZATIONS AUTHORIZED TO MAIL AT SPECIAL RATES (Section 132.122, FM) The purpose, function, and nonprofit status of this organization and the exempt status for Federal income tax purposes (Check one)			
<input checked="" type="checkbox"/> HAVE NOT CHANGED DURING PRECEDING 12 MONTHS <input type="checkbox"/> HAVE CHANGED DURING PRECEDING 12 MONTHS (If changed, publisher must submit explanation of change with this statement.)			
9. EXTENT AND NATURE OF CIRCULATION		AVERAGE NO. COPIES EACH ISSUE DURING PRECEDING 12 MONTHS	ACTUAL NO. COPIES OF SINGLE ISSUE PUBLISHED NEAREST TO FILING DATE
A. TOTAL NO. COPIES PRINTED (Net Press Run)		1,300	1,200
B. PAID CIRCULATION 1. SALES THROUGH DEALERS AND CARRIERS, STREET VENDORS AND COUNTER SALES		None	None
2. MAIL SUBSCRIPTIONS		988	965
C. TOTAL PAID CIRCULATION (Sum of B1 and B2)		None	None
D. FREE DISTRIBUTION BY MAIL, CARRIER OR OTHER MEANS SAMPLES, COMPLIMENTARY, AND OTHER FREE COPIES		None	None
E. TOTAL DISTRIBUTION (Sum of C and D)		None	None
F. COPIES NOT DISTRIBUTED 1. OFFICE USE, LEFT OVER, UNACCOUNTED, SPILLED AFTER PRINTING		312	235
G. RETURNS FROM NEWS AGENTS		None	None
H. TOTAL (Sum of E, F1 and F2 should equal net press run shown in A)		1,300	1,200
11. I certify that the statements made by me above are correct and complete.		SIGNATURE AND TITLE OF EDITOR, PUBLISHER, BUSINESS MANAGER, OR OWNER Manager	
12. FOR COMPLETION BY PUBLISHERS MAILING AT THE REGULAR RATES (Section 133.121, Postal Service Manual)			
39 U.S.C. 3626 provides in pertinent part: "No person who would have been entitled to mail matter under former section 4326 of this title shall mail such matter at the rates provided under this subsection unless he files previously with the Postal Service a written request for permission to mail matter at such rates."			
In accordance with the provisions of this statute, I hereby request permission to mail the publication named in Item 1 at the prepaid postage rates presently authorized by 39 U.S.C. 3626.			
SIGNATURE AND TITLE OF EDITOR, PUBLISHER, BUSINESS MANAGER, OR OWNER Leo T. Kuzina, Editor			

Dovanos garbiajam jubilatui

Vladas Braziūnas

Tos pačios storasienės auditorijos, po kurių skliautais taip neseniai studentas brūžinai suolą. Tie patys ilgi, siauri ir painūs koridoriai. Gal net painesni: atsivėrė durys į kitus koridorius, laiptines, rūsijų labirintą, kur nė neįtariu jus buvus; vietoje kitų, tavo varstytų durų—aklina siena, skleidžianti švelnių šviežių dažų šviesą. Nuo jos, nuo parketų ir granitų, atspindinčių vario sietynus, visa aplink kinta, erdvėja, ir tais koridoriais, tom auditorijom vaikštai kaip seniausiu, gal kiek net nerealių prisiminimų vietomis. Kaip tada šitas puošniausių rūmų kompleksas turi atrodyti tiems, kurie mena jį dar karo nusiaubtą, dar tuščių langų akiduobėm? . . . Universitetas, šis garbusis jubilatas, savo keturių amžių šventę pasitiko besišypsantis, "kosmetologų" restauratorių prašmatniai išdabintas. Prie šitokio atjaunėjusio senųjų rūmų veido gražiai dera respublikos dailininkų šventinės dovanos—freskos, mozaikos, skulptūros, pano, horeljefai . . .

Tiesa, vien senuosiuose rūmuose jos neišsiterko—dalis jų papuošė ar papuoš ir naująjį studentų miestelį Antakalnyje, Saulėtekio alėjoje. Čia per pačias jubiliejaus iškilmes atidengta respublikos liaudies dailininko, profesoriaus Konstantino Bogdano monumentali skulptūrinė kompozicija "V. Leninas ir V. Mickevičius-Kapsukas Poronine" (architektas H. Bogdanas). Pastatyta prie auditorijų korpusų, jaunatviškos architektūros, jaunų veidų ir balsų supama, ji prasmingai byloja revoliucijos idėjų gyvastingumą, šviesiausių siekių išsipildymą: "Carinės reakcijos uždaryto Vilniaus universiteto sienose ikurti visuotinį darbo universitetą",—buvo parašyta V. Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujamos Tarybų Lietuvos vyriausybės 1919 m. kovo 13 d. dekretu. Lygiai prieš šešiasdešimt metų . . .

Naujuosiuose Universiteto korpusuose rasiame dar keletą jaunų dailininkų, Vilniaus valstybinio dailės instituto auklėtinių, dovanų.

Ekonomikos fakultetų skaitykloje įkomponuotas pernai institutą baigusios Gražinos Arlauskaitės diplominis darbas—freska-grafitas "Alma Mater". Ekspresyvią freską rūmų vestibuliui sukūrė instituto studentai pagal antrakursio Viačeslavo Jevdokimovo projektą.

Abiejų darbų vadovė—respublikos liaudies dailininkė, instituto docentė Sofija Veiverytė-Liugailienė.

Prieš pat jubiliejų dar naujame Fizikos fakulteto pastate sumontuotas Dailės instituto absolvento Algio Kliuko diplominis darbas "Vilnius". Septyni asimetriškai išdėstyti įvairaus dydžio skydai, suskaidyti reljefiniais žiedais (aliuzija į elektromagnetinių bangų spinduliavimą), pilkos sienos fone gražiai spindi pilkai ochrine ir sodriai ruda su violetiniais atspindžiais glazūromis; dekoratyvumu juose išsiskiria senojo Vilniaus architektūros fragmentai.

. . . Grįžkime į romantiškąją senosios architektūros rimtį. Čia, ypač Filologijos fakulteto pastatuose, didžiausias šiuolaikinės dailės kūrinių susitelkimas. Net vestibulių, salių vardus jie čia yra nulėmę. 1969 m. dailininkas R. Gibavičius stilizuotomis grafitinėmis devynių mūzų figūromis išdekoravo vestibulį—radosi "mūzų vestibulis". Tais pat metais romanų ir germanų filologijos skaityklos salės galinėje sienoje nutapyta Š. Simulyno freska, vaizduojanti M. Mažvydą Ragainės fone, ir skaityklai itaigojo Mažvydo skaityklos vardą. Buvusią 118-ąją auditoriją Gobelenų sale "pakrikštijo". R. Jasudytė, užpernai čia pakabinusi didžiulį (bendras ilgis 15 m., aukštis 3,8 m.) gobelenų triptiką.

Ar šitokiu būdu gaus dar kokį vardą ir Klasikinės filologijos katedros bei bibliotekos vestibulis, kas žino; bet jo išvaizda pakito neatpažįstamai: sutaurėjo, net sakytum paauskštėjo, atsitiesė. Si nedidukė patalpėlė, kai jos sienos pernai "priėmė" šiauliečio dailininko Vitoldo Trušio figūras—aštuonių mitologinių lietuvių būtybių atvaizdus—turbūt milijonus rusvo, pilko, balto granito akmenėlių. Mozaika, dažnai pasirodanti kaip pilka podukra tarp kitų mūsų monumentaliosios dekoratyvinės dailės dukryčių, iš parodinių darbų vis dar sunkiai išsiveržianti į architektūrą, šikart harmoningai su ja susiliejo, subtiliai praturtinama jos formas ir erdvę. "Sintezė yra ne tik bendra stilistinė dailės ir architektūros kompozicija, bet svarbiausia—idėjinė emocinė vienvė. Jeigu dailės ir architektūros priemonėmis pavyksta sukurti reikalingą emocinę atmosferą, vadinasi, sintezė yra pavykusi". Tai V.

Trušio žodžiai, labai šiuokart tinkantys ir jo mozaikai apibūdinti: šio kūrinio sintezė su senosios architektūros erdve ir formomis pavyko—kaip ir pats kūrinys. Monumentalistui Vitoliui Trušiui mozaika "iš lietuvių mitologijos" drauge su kitais jo darbais pelnė 1979 m. respublikinę premiją. Tai pirmas toks aukštas dailės darbų Universiteto sukakčiai įvertinimas.

Dailininko Antano Kmieliausko pražydyti lubų skliautai iš būsimąjo knygyno Lituanistikos centre pro kontraforsus žvelgia į filologų numylėtąjį M. K. Sarbiejaus kiemo berželį. Spalvingos kompozicijos ant šių skliautų atliktos tikrosios, šlapiosios freskos technika. Prieš mūsų akis—dinamiškas Vilniaus miestelėnų kasdienos kaleidoskopas, išvalytas nuo gožiančių smulkmenų, ritmingai suskaidytas į atskiras kompozicijas—lakias, lyg spindinčias taurių dvasingumu. Savotiška atsvara neramiam pačios freskos ir masyvių piliorių daloms, architektūros pulsui—statiški, fotografiškai tiksliai ant piliorių nutapyti žymiųjų senojo universiteto profesorių ir auklėtinių portretai: A. Mickevičiaus, S. Daukanto, K. Sirvydo, L. Stuokos—Guzevičiaus, P. Smuglevičiaus, J. Lelevelio, J. Kavaliausko, J. Doveikos . . .

Šita portretų galerija—viena iš keleto, atsiradusių prieš didįjį Almae Matris jubiliejų. Gausieji praeities universiteto žmonės jam žinti ne vieneriopai. Aštuonių lietuvių literatūros pradininkų (S. Rapolionio, A. Kulviečio, M. Mažvydo, M. Daukšos, D. Kleino, K. Sirvydo, L. Rėzos ir K. Donelaičio) portretus—galvutes sukūrė skulptorius K. Bogdanas. Kaip ir kiti istorinių portretų autoriai, skulptorius susidūrė su specifinėm žanro problemom: ką daryti, kai herojaus atvaizdas neišlikęs (A. Kmieliauskas, pavyzdžiui, vengdamas "klastočių", tokiais atvejais pridengė veidą knyga, draperija . . .)? Kaip atskleisti individualų charakterį, savitus veido bruožus? per charakterį—žmogaus veiklos pobūdį, epochą? . . . K. Bogdano kūriniai išsirikiavo renesanciniame Lituanistikos centro koridoriuje, prie Gobelenų salės.

Cetrinių rūmų Auloje, ant balkono turėklų, stovėję K. Jelskio sukurti gipsiniais žymiųjų Universiteto mokslininkų biustai karo ir hitlerinės okupacijos metais buvo sudaužyti, apgadinti. M. Počobutas, J. Rustemas, L. Bojamus, S. Jundzilas, G. E. Grodekas, L. Stuoka-Jucevičius šiandien vėl "kaip gyvi". Juos atkūrė skulptorius Jonas Jagėla, padedamas menotyrimo Vlodo Drėmos.

Restauruotas barokinis šv. Jono bažnyčios, būsimąjo Pažangiosios mokslo minties muziejaus interjeras išleido dar porą bronzos portretų-epitafijų: Simono Daukanto (skulptorius Gediminas Jokūbonis) ir Konstantino Sirvydo (skulptorius Juozas Kėdainis). Besiskiriantys skirtingomis meninių sumanymų ištakomis, savitais interpretacijos niuansais, darbai išlaiko tikslų, istorišką meninį vaizdą, natūraliai įsikomponuoja į šv. Jono bažnyčios sienose išdėstytų epitafijų eilę, pritampa prie kaimynių senbuvų.

S. Daukanto kieme, vienos sienos nišoje, įsikūrė ir pats Daukantas (skulptorius Romas Kazlauskas). O nuo sienos vartų "kaktos", kaip vadina architektai, į M. Gorkio gatvę žvelgia tauraus trapumo kupina "Filologija"—savotiškai moteriškas, labai plastiškas mineralo (skulptūroje tai nauja medžiaga) horeljefas, šiemetinės Dailės instituto diplomantės Eglės Jokūbonytės-Žukauskienės diplominis darbas (vadovas profesorius G. Jokūbonis).

. . . Iš susikaupimo, pagarbos ir meilės gimsta kūriniai—nuoširdžiausia ir brangiausia dovana amžių raukšles nusibraukusiam Universitetui. Pritapę prie jo šventinio drabužio, jie puoš ir taurins jį ir ateities kasdienybę. Gyvens su Universitetu, su mumis. Su mūsų mintim ir jausmais.

Jonas Rukša

Pusiaukelėje

*Ten dienos piemenio, vaikystės vėjas,
Balli beržai ten švietė pakelėj.
Ir paukščiai jų viršūnėse ilsėjos —
Saulėlydžių rasoti spinduliai.*

*Ten aš tikėjau, kad šviesaus gegužio
Nereikalingi žmonės nesudrums.
Po negera lemtim jaunystė lūžo,
Po antžmogio batu ir „Gott mit uns“.*

*Dabar, svečioj šaly sustojęs, kartais
Lyg saujomis tą praeitį semiu
Ir, kas joje tikrai braugaus, įvertint
Viską praradusio širdim imu.*

*Ir nežinau, kas gundo, šaukia grįžti,
Gal ta rami neužmiršta šviesa,
Įprasminus ir meilę, ir jaunystę
Pavasario mergaitės akyse.*